

BRUKNINGSVÄRD JORDBRUKSMARK

Ett kunskapsunderlag
för Kronobergs län

Brukningsvärd jordbruksmark
Ett kunskapsunderlag för Kronobergs län

Produktion och layout: Länsstyrelsen i Kronobergs län

December 2020

Diarienummer: 413-2020

VI MÅSTE VÄRNA OCH VÄRDERA VÅR VÄRDEFULLA JORDBRUKSMARK

De senaste årens händelser som stormar, torka, bränder, pandemi och det säkerhetspolitiska läget har gjort oss allt mer medvetna om hur viktigt det är med en cirkulär ekonomi och en lokal livsmedelsproduktion för att säkra vår förmåga till självförsörjning och ha beredskap för olika kriser som kan uppstå. Detta samtidigt som vi vill behålla och utveckla den öppna och fria handel vi har.

I takt med en allt snabbare utveckling naggas åkermark och betesmark oåterkalleligt i kanterna av bebyggelse och annan infrastruktur. Stora ytor odlingsbar mark växer igen eller omvandlas till skog. Vi behöver därför tillsammans värna, och vara försiktiga när det handlar om att exploatera, odlingsbar mark framöver.

De öppna landskapen runt våra jordbruk är också viktiga för bevarande av många arter såväl som för turism som friluftsliv. När naturen och lokalproducerade livsmedel kan avnjutas i god harmoni skapas en positiv bieffekt – tillväxt och sysselsättning, både i och utanför den egentliga primärnäringen.

Med detta som grund vill vi i samverkan med våra kommuner och vårt näringsliv agera på ett hållbart och långsiktigt sätt genom att ta stor hänsyn till jordbruksmarkernas värde vid beslut om framtida investeringar och byggnationer.

Jordbruksmarken levererar livsmedel men den är också en grund för att vi ska nå miljömålet *”Ett rikt odlingslandskap”* och för en rad ekosystemtjänster, biologisk mångfald och kulturmiljöer. I Kronobergs län har vi ofta småskaliga och uppsplittrade odlingslandskap, vilket ger oss särskilda förutsättningar. För att hålla livskraftiga lantbruk vid liv krävs att det finns tillräckligt med odlingsbar mark för att driva och utveckla företagen. I Kronobergs län finns det därför goda skäl att pröva om alternativ mark kan användas vid nybyggnation.

Om vi ska kunna leva upp till generationsmålet *”att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser”* är frågan om jordbruksmark central och den måste hanteras långsiktigt och hållbart. För en hållbar livsmedelsproduktion behöver vi tänka mycket långt in i framtiden när vi planerar och fattar beslut här och nu.

Frågan om jordbruksmark är också en rättvisefråga i ett globalt perspektiv. I Agenda 2030 finns en rad globala mål, bland annat ingen hunger, hållbar stadsutveckling och ekosystem samt biologisk mångfald. Inom dessa mål har brukande av jordbruksmark i Sverige en avgörande betydelse.

För Länsstyrelsen i Kronobergs län framstår det alltmer tydligt att vi gemensamt i länet måste värna och värdera vår värdefulla jordbruksmark högt i samband med planprocesser och i annat beslutsfattande.

Växjö den 2 december 2020

Maria Arnholm
Landshövding
Länsstyrelsen i Kronobergs län

INNEHÅLL

VI MÅSTE VÄRNA OCH VÄRDERA VÅR VÄRDEFULLA JORDBRUKSMARK	3
SAMMANFATTNING	6
Syfte	6
DEL 1	
GRUNDLÄGGANDE KUNSKAP OM JORDBRUKSMARK	7
Jordbruksmarkens betydelse	8
Klimatförändringar	9
Beredskap	9
Landsbygdsutveckling	9
Sysselsättning	10
Biologiska mångfald och ekosystemtjänster	10
Kulturmiljöer	12
Jordbruket i Kronoberg	13
Vad är jordbruksmark, åkermark, betesmark, slåtteräng och vall?	14
Jordbruksmark	14
Åkermark	14
Vall	14
Betesmark	14
Slåtterängar	15
Ersättning och stöd	16
När upphör jordbruksmark att vara jordbruksmark?	16
Naturgivna och fysiska förutsättningar för jordbruk	16
Naturgeografiska vegetationszoner	16
Jordförhållanden	17
Nyttjande och fördelning av mark i länet	18
Ändrad markanvändning i Sverige och Kronoberg	20
Historisk tillbakablick	20
Nyodling	21
Minskning av jordbruksmark	22
Exploatering	22
Igenväxning	23
Skogsplantering	24
DEL 2	
REKOMMENDATIONER VID BEVARANDE AV JORDBRUKSMARK	25
Lagstiftning som berör jordbruksmarken	26
Plan- och bygglagen	26
Miljöbalken	27
Fastighetsbildningslagen	29
Jordförvärvslagen	29
Aktörers roller	29

Jordbruksmark i planeringsprocesser	31
Miljöbalken – tre frågor att besvara	32
Brukningsvärd jordbruksmark	32
Väsentliga samhällsintressen	32
Att ta annan mark i anspråk	33
Faktorer för brukningsvärd jordbruksmark	33
Aspekter att ta hänsyn till	33
Jordbruksmarkens storlek, arrondering och brukningscentrum	33
Avkastning (typ av mark och markavvattning)	34
Djurhållning	34
Natur och kulturmiljövärden	34
Ekosystemtjänster	35
Landsbygdsutveckling	35
Riksintressen	35
Biotopskydd	36
Jordbruksmark i översiktsplan, detaljplan och bygglov	37
Jordbruksmark i översiktsplanen	37
Jordbruksmark i detaljplanering	38
Jordbruksmark i bygglov	39
Markens taxering	39
Brukningsvärd jordbruksmark	39
Väsentligt samhällsintresse	39
Att ta jordbruksmark ur jordbruksproduktion	40
Lagrum	41
Domar	41
Bedömningsgrunder	42
Trädplantering på åkermark	42
Trädplantering på betesmark	43
Förbud	44
Exploatering genom bebyggelse	44
Att skapa ny jordbruksmark	45
Uppodling av annan mark än jordbruksmark	45
Betesmark till åkermark	45
Skogsmark till betesmark	45
REFERENSER	46

SAMMANFATTNING

Markanvändning bör ses ur ett långsiktigt perspektiv eftersom den berör framtida generationers möjligheter att producera livsmedel. Av samma anledning måste även jordbruksmarken i Sverige värderas ur ett globalt resursperspektiv. Marker i Sverige som idag av olika anledningar inte aktivt brukas kommer i framtiden, med ett förändrat klimat i världen, att vara mycket åtråvärda.

Bevarande av jordbruksmark innebär inte enbart möjligheten att producera mat och biobränsle, utan även att upprätthålla den biologiska mångfalden, ekosystemtjänster, bevara och utveckla kulturmiljöer, en aktiv landsbygd och beredskap inom Sverige.

Exploatering genom bebyggelse och hårdgjorda ytor innebär att jordbruksmarken inte kan återställas. Skogsplantering och igenväxning är andra bidragande faktorer till att jordbruksmark försvinner, men dessa är inte i lika stor utsträckning irreversibla som bebyggelse.

Jordbruksmark omfattar både åkermark, betesmark och slätterängar och är ett natur- och kulturarv. Den har skapats i samspel med människan under lång tid.

Jordbruket har under lång tid utvecklats mot att bli mer och mer effektivt, med högre mekanisering och större men färre jordbruksföretag. Det har lett till att många naturliga betesmarker och slätterängar har övergivits för en odling på mer produktiv jordbruksmark. I Kronoberg finns det dock mer betesmark i proportion till åkermark jämfört med resten av Sverige.

I Kronoberg har de flesta jordbruksföretag djurhållning för kött eller mjölk. Många lantbruk i Kronoberg är små och utgör inte huvudinkomsten för lantbrukaren.

Plan- och bygglagen hänvisar till miljöbalken vid exploatering av jordbruksmark. I miljöbalken 3 kap. § 4 står det *"Jord- och skogsbruk är av nationell betydelse. Brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk."*

Skriften är uppdelad i två delar, den första är ett övergripande kunskapsunderlag för jordbruksmark och den andra är rekommendationer vid bevarande av jordbruksmark. I del ett beskrivs varför jordbruksmarken är värdefull ur ett samhällsperspektiv, hur jordbruket ser ut i Kronoberg och hur markanvändningen har ändrats med tiden. I del två beskrivs hur jordbruksmarken kan tas i beaktande i den kommunala planeringsprocessen och vad som gäller när jordbruksmarken tas ut i produktion.

Syfte

Länsstyrelsen i Kronoberg har tagit fram ett kunskapsunderlag om brukningsvärd jordbruksmark till stöd för samhällsplanerare och handläggare inom kommuner och länsstyrelsen. Materialet ska användas för att få en gemensam grundsyn kring värdet av jordbruksmark, öka kunskapen om jordbruksmarkens värden och underlätta hanteringen av olika ärenden som berör jordbruksmark.

DEL 1 GRUNDLÄGGANDE KUNSKAP OM JORDBRUKSMARK

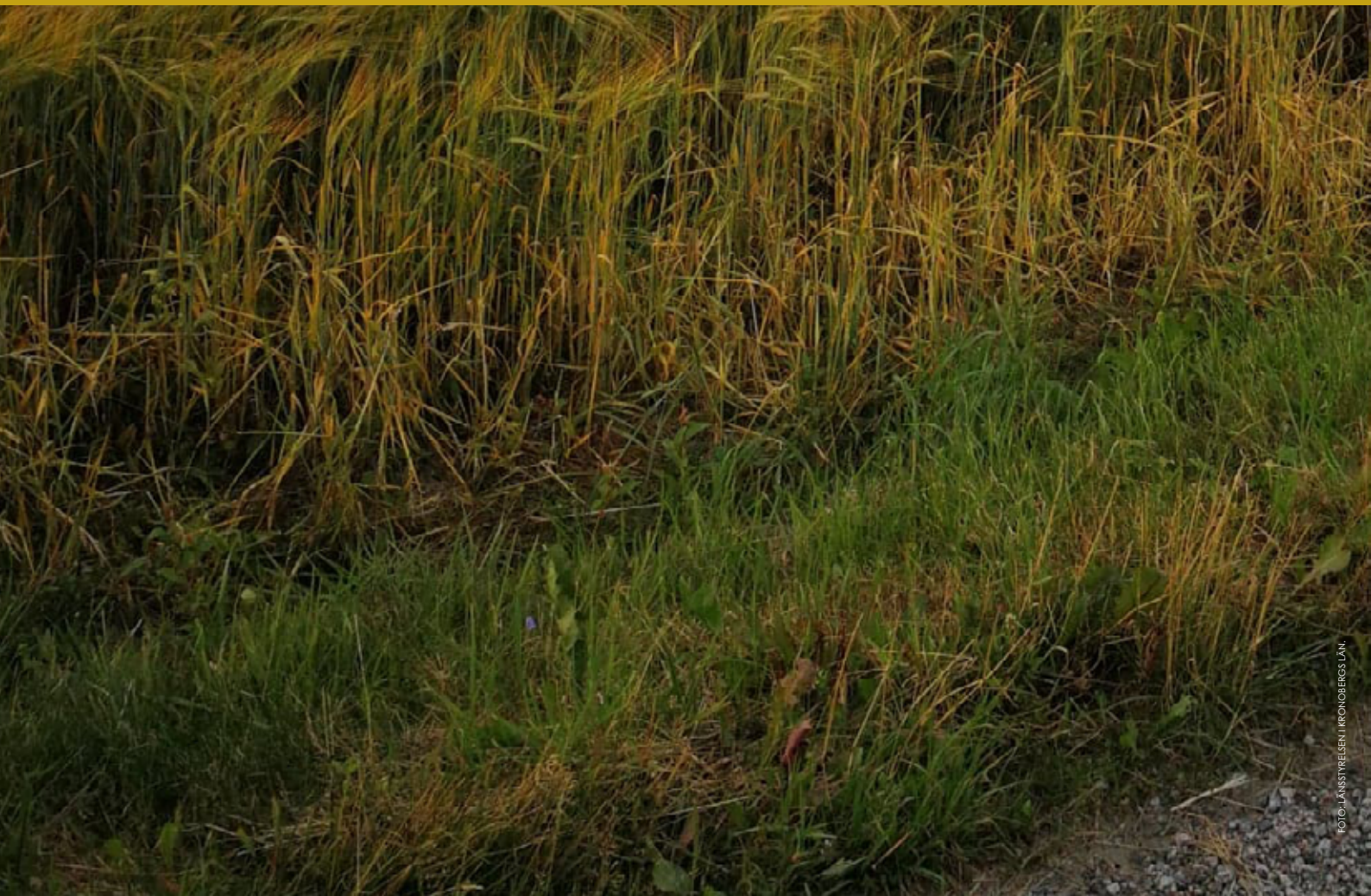

FOTO: LÄNSSTYRELSEN I KRONBERGS LÄN.

Jordbruksmarkens betydelse

Att jordbruksmarken har en viktig betydelse för vår överlevnad kan nog de flesta vara överens om. Men ibland finns det många andra intressen att väga in i beslut som fattas rörande markanvändning. Här under lyfts några viktiga aspekter som måste beaktas och som belyser frågan om jordbruksmarkens betydelse idag och i framtiden, både globalt, nationellt och lokalt. De är förankrade i Agenda 2030, de svenska miljömålen samt den nationella och regionala livsmedelsstrategin.

Befolkningen i världen växer och därmed behovet av jordbruksareal att producera mat på. Regnskog huggs ned och savanner odlas upp för att få mer jordbruksmark, samtidigt försvinner stora mängder odlingsbar mark genom ökenspridning, bebyggelse eller genom vind och vatten. Jord är en resurs som skapas under flera tusen år genom biologiska processer och genom människors brukande.

En växande befolkning i världen innebär att produktionen av livsmedel måste öka och därmed även arealen. Även intresset för produktion av biobränsle på åkrar kommer att öka. Idag konsumerar en genomsnittlig svensk mat från 0,4 hektar åkermark per år. I Sverige odlas motsvarande 0,3 hektar per person, vilket betyder att 0,1 hektar används på andra platser för att odla mat till oss¹⁾.

Jordbruksmarken i Sverige utsätts inte för samma slitage som i många delar av världen och kommer att vara en mycket viktig resurs i framtiden, globalt sett²⁾. Ett stycke som beskriver väl varför Nordens mark är viktig att bevara, *"Den nordiska åkermarken är i stor utsträckning skapad av processer under relativt sen geologisk tid vilket medför att marken domineras av mineraler som genom vittring kontinuerligt frigör viktiga växtnäringsämnen. I tropiska och subtropiska områden är jordarna som regel mycket äldre och söndervittrade"* ur KSLA:s rapport *Jorden vi ärvde – Den svenska åkermarken i ett hållbarhetsperspektiv*.

¹⁾ Jordbruksverket (2015a) Jordbruksmarkens värde.

²⁾ Kungliga skogs- och lantbruksakademien (2012) Jorden vi ärvde, den svenska åkermarken i ett hållbarhetsperspektiv.

Det är framförallt för framtida behov som den svenska jordbruksmarken kan behövas vilket innebär att vi måste ha ett långsiktigt perspektiv på vår markanvändning. Även om marken inte brukas idag av olika anledningar så kommer den vara en viktig resurs för framtiden. Många marker i Sverige är inte passande för intensivt och mekaniskt brukande, men passar desto bättre som betesmarker. Därmed kan den jämförelsevis hållbara djurhållningen, som skapar många värden, fortleva i Sverige.

Agenda 2030, de svenska miljömålen och livsmedelsstrategierna är framarbetade för att vi tillsammans, globalt och nationellt ska kunna jobba mot samma mål. Ett väl avvägt nyttjande av jordbruksmarken kan ses som en viktig faktor för att de gemensamma målen ska kunna nås.

Klimatförändringar

Med klimatförändringarna riskerar många områden i världen att bli obrukbara på grund av extremväder. I Sverige kommer det förmodligen gå att odla mer livsmedel än på andra ställen vilket gör att den mark som är brukeningsbar i Sverige även är viktig att bevara ur ett globalt perspektiv. Men även i Sverige kommer vi att möta förändrat klimat så som torka och översvämningar och behöva göra matproduktionen så robust som möjligt.

I Agenda 2030 lyfts vikten av att anpassa jordbrukssystemen till extrema väderförhållanden för att nå målet *Ingen hunger*. Den regionala och nationella livsmedelsstrategin förtydligar det stora värdet som svensk jordbruksmark kommer ha i framtiden ur ett globalt perspektiv.

Beredskap

Sverige har en mycket låg självförsörjningsgrad på livsmedel, ungefär hälften av det vi äter importeras. Om handeln med andra länder skärs ner eller upphör måste det finnas arealer att bruka inrikes. Ett livskraftigt jordbruk i Kronoberg med lokala resurser till förädling av produktionen utgör en viktig buffert och tillgång under långvarig kris och krig. Jordbruksverksamhet tar lång tid att starta upp och det är ur beredskapssynpunkt av vikt att Sverige och Kronoberg har en fungerande produktion i kontinuerlig drift. Det är därför mycket viktigt för den nationella säkerheten att vi upprätthåller en livsmedelsproduktion och bevarar jordbruksmark som finns kvar.

Landsbygdsutveckling

Att alla i hela Sverige, oberoende var man är bosatt, ska ha samma förutsättningar att leva sitt liv är för många en självklarhet. Vissa platser på landsbygden har dock svårt att nå upp till en tillfredsställande levnadsstandard med samhällsservice, infrastruktur och arbetsmöjligheter. Jordbruksföretag är en viktig näring på landsbygden, likväl som livsmedelsförädlingsföretag. För att förutsättningarna ska finnas att bedriva lantbruk krävs konkurrenskraft och lönsamhet, där många faktorer spelar in.

Det handlar delvis om vad konsumenter är beredda att köpa och till vilket pris, hur stöd- och regelsystem från EU och staten är utformade och så vidare. För ett fortsatt brukande behövs det ägarskiftet på många gårdar. Priset och tillgången på mark kan vara en viktig faktor för att den yngre generationen ska se framtidsutsikter för lantbruket och få lönsamhet i sitt företag.

Landsbygdsutveckling handlar också om utbyggnaden av infrastruktur och bostäder. För om det inte finns infrastruktur som vägar, järnvägar, bredband och bra boenden, så kommer inte landsbygden blomstra trots lantbruket. Lantbrukaren vill ha sina barn i skolan, få vård och kunna handla mat på ett rimligt avstånd.

Avvägningen mellan bebyggelse på landsbygden och att bevara jordbruksmark är inte enkel. Men vårt gemensamma mål måste vara att jobba för en levande landsbygd utan att äventyra framtida livsmedelsförsörjning. Syftet i Kronobergs livsmedelsstrategi handlar just om detta *"I Kronobergs län ska vi ta till vara på landsbygdens och stadens möjligheter för en hållbar tillväxt i hela livsmedelskedjan, från primärproduktion till konsument. I detta ingår att förena en hållbar utveckling med ekonomisk tillväxt som skapar förutsättningar för fler företag, jobb och framtidstro på landsbygden men också ökar matproduktionen och förädlingsgraden i länet. Vi tänker också främja en grön tillväxt och möjligheterna för en hållbar produktion och konsumtion"*.

Sysselsättning

I den nationella livsmedelsstrategin är det övergripande målet *"en konkurrenskraftig livsmedelskedja där den totala livsmedelsproduktionen ökar, samtidigt som relevanta nationella miljömål nås, i syfte att skapa tillväxt och sysselsättning och bidra till hållbar utveckling i hela landet"*. Jordbruket i Sverige sysselsätter en mängd människor, särskilt om man räknar hela kedjan från jord till bord. Bara själva primärproduktionen sysselsatte 171 400 personer nationellt år 2016. Av samtliga sysselsatta i jordbruket år 2016 var 42 procent kvinnor³⁾.

I Kronoberg var 5 427 sysselsatta (både stadigvarande och tillfälligt) inom lantbruket 2016.

År 2016 hade 53 procent lantbruksföretagare, med enskild firma, jordbruket som sin huvudsyssla⁴⁾. Heltidsjordbruk är därmed vanligt förekommande och en viktig del för att infrastrukturen för både heltid och deltidjordbruk ska fungera. De är också avgörande för landets livsmedelsproduktion i och med hög avkastning och effektivt brukande.

En typ av jordbrukare som blir allt vanligare är de som kallas *"månshensbönder"*. De är inte sysselsatta med lantbruket på heltid utan driver det ofta vid sidan av annat arbete. Inte sällan drivs de av ett intresse för hållbart brukande och att bidra till bevarandet av kulturmiljöer och biologisk mångfald. Denna trend mot ett mer självhushållande och naturnära liv kan möjliggöra att de mindre effektiva jordbruksmarkerna blir brukade.

Biologiska mångfald och ekosystemtjänster

I Agenda 2030 är det 15:e målet inriktat på bevarande av ekosystem och biologisk mångfald. Målet är att *"skydda, återställa och främja ett hållbart nyttjande av landbaserade ekosystem, hållbart bruka skogar, bekämpa ökenspridning, hejda och vrida tillbaka markförstörelsen samt hejda förlusten av biologisk mångfald"*.

Det svenska miljömålet *"Ett rikt odlingslandskap"* har som målsättning att skydda odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för livsmedelsproduktion och samtidigt bevara den biologiska mångfalden och kulturmiljövärden. För att odlingslandskapet ska förbli rikt krävs ett fortsatt brukande och bland annat betande djur. På många platser läggs gårdar ner och på andra växer de och blir mer specialiserade och intensiva. Båda dessa faktorer bidrar till färre marker som brukas på ett sätt som gynnar den biologiska mångfalden.

³⁾ SCB (2016), sysselsättning i jordbruket.

⁴⁾ SCB (2016), sysselsättning i jordbruket.

FOTO: ALEXANDER HALL

Tillståndet för odlingslandskapets ekosystemtjänster bedöms som acceptabla, men en fortsatt minskning av biologisk mångfald kan på sikt innebära att viktiga ekosystemtjänster försvagas eller upphör. I Sverige är drygt 4 200 arter rödlistade. Av dessa är 33 procent knutna till odlingslandskapet och ytterligare 22 procent nyttjar odlingslandskapet ibland⁵⁾.

Ett rikt odlingslandskap är beroende av att det finns ett aktivt jordbruk i hela landet. Det förutsätter dels att jordbruksföretag är lönsamma, dels att det finns möjligheter att bo, leva och verka på landsbygden. Lönsamhet och generationsväxling hänger ihop då unga inte ser möjligheter att fortsätta bruka jorden. I stora delar av Kronoberg finns många små utspridda jordbruksskiften vilka ofta inte är lönsamma att sköta.

Odlingslandskapet bidrar med en rad ekosystemtjänster, delvis de tjänster som är kopplade till biologisk mångfald så som pollinering och skadedjursbekämpning. Andra ekosystemtjänster är bördig jordbruksmark, livsmiljöer, genetiska resurser, livsmedel och energi, vattenrening och naturlig vattenreglering, rekreation och turism. Ekosystemtjänster skapar nytta för människor, antingen med direkt effekt eller för framtiden.

Ett sätt att upprätthålla naturens förmåga att skapa nytta kan vara genom att upprätthålla en variation av miljöer. Detta skapar samtidigt motståndskraft mot olika typer av störningar som kan påverka ekosystemtjänsterna negativt, till exempel skadedjursangrepp. Det odlingslandskap som finns kvar i länet, med en stor variation mellan betesmarker, skogsbryn, åkrar, våtmarker och vatten är ett exempel på en miljö som möjliggör ekosystemtjänster. Vi kallar det ofta för ett mosaiklandskap som också upplevelsemässigt har stora värden.

⁵⁾ Jordbruksverket (2018) Jordbruksmarkens värden, ett miljömålsrådsprojekt.

Kulturmiljöer

Vårt kulturarv utgörs av materiella och immateriella uttryck för mänsklig påverkan i landskapet. Exempel på detta är fornlämningar, föremål, biologiskt kulturarv, miljöer, verksamheter eller traditioner. Kulturmiljö kan omfatta en enskild anläggning, en bygd eller en region.

Jordbrukslandskapet som vi har idag är resultatet av många hundra års arbete med att röja mark från träd och sten, uppbyggande av stenmurar, gårdsgårdar och bostäder, anläggandet av avvattningsystem etc. Det är en allmän angelägenhet att odlingslandskapet kan fortsätta att bära synliga och begripliga spår av vårt kulturarv. För att kulturmiljöer i odlingslandskapet ska förbli synliga krävs det att markerna brukas och sköts. Kultur- och naturmiljöer hänger därmed tätt samman. Sverige behöver sina hagar, ängar och sitt odlingslandskap för att synliggöra sin historia.

När jordbruksmarker ska tas ur bruk är det viktigt att ta fram kunskapsunderlag som lyfter fram de kulturhistoriska värdena, till exempel fornlämningar, och hur de ska hanteras. Kunskapsunderlaget kan vara landskapsanalyser eller miljökonsekvensbeskrivningar för det specifika utbyggnadsområdet. Om detta görs tidigt i planeringsprocessen får vi goda förutsättningar för att skapa hållbara lösningar.

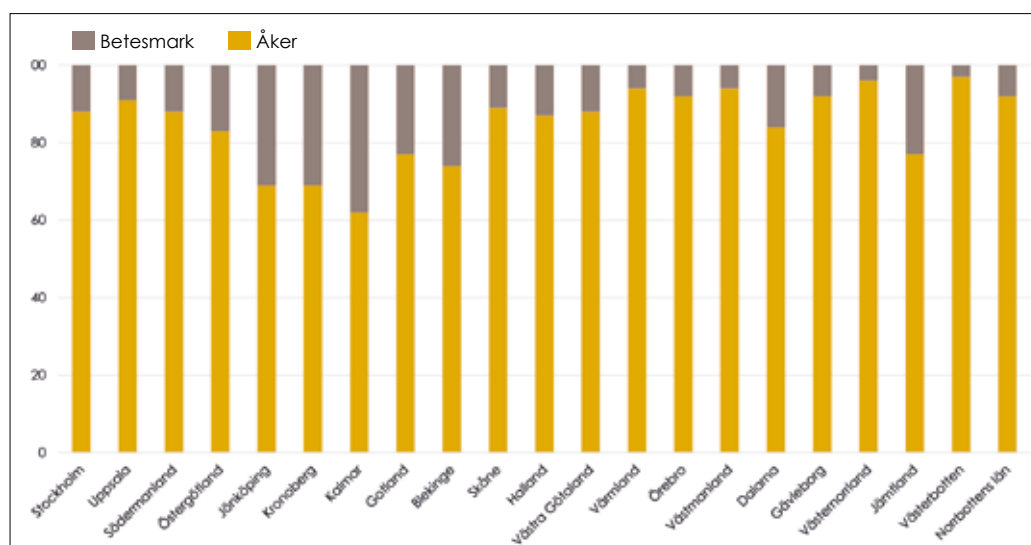
FOTO: LÄNSSTYRELSEN I KRONBERGS LÄN

Jordbruket i Kronoberg

Jordbruket har under lång tid utvecklats mot att bli mer och mer effektivt, med högre mekanisering och större men färre jordbruksföretag. Det har lett till att många naturliga betesmarker och slätterängar har övergivits för en odling på mer produktiv jordbruksmark.

En stor del av dagens bete och foder odlas på åkermark i form av vall och spannmålsoodling. De naturliga betesmarkerna växer igen eller planteras med skog, framförallt under 1900-talet men processen fortlöper även idag. På de platser som fortfarande brukas med gamla metoder är artrikedomen ofta enastående. Den vanligaste naturliga fodermarken, som inte är planterade eller anlagda, är betesmark medan slätterängarna är få. De naturliga fodermarkerna är främst lokaliserade till länets norra och östra delar⁶⁾.

I jämförelse med andra län har Kronoberg proportionellt mer betesmark. Fördelningen mellan åker och betesmark tydliggörs i bilden nedan.

Andelen åker i förhållande till betesmark per län. (Källa: SCB 2019 Markanvändning i Sverige.)

⁶⁾ Länsstyrelsen i Kronoberg (1993) Ängs – och hagmarker i Kronobergs län

Vad är jordbruksmark, åkermark, betesmark, slåtteräng och vall?

Jordbruksmark

Jordbruksmark är ett samlingsnamn för åkermark, betesmark och slåtteräng.

Åkermark

Åkermark är den jordbruksmark som bearbetas med maskiner, gödslas och sås med en växtföljd, där både ettåriga grödor och fleråriga så som vall kan ingå.

Vall

Vall är en åkermark med insådda vallgrödor så som gräsväxter och klöver och som används till djurfoder. Växterna slås av och sparas genom torkning eller ensilering, därefter kan djuren beta den återväxande vallen. Vanligtvis ligger en vall i två till fyra år innan den grävs upp, ibland längre. Vanligt är även att växterna inte slås av utan djuren betar direkt på vallen. Många betesvallar övergår så småningom till permanent bete när marken inte anses lönsam att bruka som åker längre.

FOTO: LÄNSSTYRELSEN I KRONBERGS LÄN.

Nyslagen vall.

Betesmark

Betesmark är en jordbruksmark som sköts genom betande djur, avslagning eller putsning. Det är en mark som inte kan plöjas upp och användas som åker, den gödslas inte och ingen insädd av andra växter sker. Betesmarkerna är permanent gröna med gräs och örter som används till djurfoder. Marken har skötts genom slåtter eller bete under många generationer och har ofta ett kulturhistoriskt och biologiskt värde.

FOTO: LÄNSSTYRELSEN I KRONBERGS LÄN.

Betesmark.

Slåtterängar

Slåtterängar är jordbruksmark som inte är åker, där det växer gräs och örter som kan användas till foder. Först slås gräset och bärgas till djuren, ofta får djuren gå och efterbeta på den redan slagna ängen. Liksom betesmarker är slåtterängar värdefulla med höga biologiska och kulturhistoriska värden.

FOTO: LÄNSSTYRELSEN I KRONBERGS LÄN.

Slåtteräng innan slåtter.

Ersättning och stöd

Som lantbrukare kan man få gårdsstöd för både åker, betesmark och slätterängar om de brukas och sköts på rätt sätt. Det finns även miljöersättning att söka för skötsel av bland annat betesmarker och slätterängar. Vid restaurering av slätter och betesmarker med höga natur- och kulturvärden finns ersättning att få.

När upphör jordbruksmark att vara jordbruksmark?

För att aktivt ta jordbruksmark ur produktion krävs en anmälan, enligt 12 kap. 9 § miljöbalken till, länsstyrelsen, om inte åtgärden är av ringa betydelse för jordbruket på brukningsenheten eller för natur- och kulturmiljön.

Om en jordbruksmark lämnas utan en anmälan om att ta jordbruksmark ur produktion och utan att den brukas under lång tid kan skogsvårdslagens bestämmelser om skyldighet att anlägga skog börja gälla. När det finns avsikter att återuppta brukandet behöver skog inte planteras. Så länge driften inte är definitivt nedlagd klassas marken som jordbruksmark⁷⁾. Det är viktigt att ha i åtanke att jordbruksmark som är nedlagd kan vara av stor vikt för att skapa större fält som kan brukas mer rationellt eller återskapa naturbetesmarker som har höga natur- och kulturvärden.

Naturgivna och fysiska förutsättningar för jordbruk

De naturgeografiska förhållandena har haft en avgörande roll i hur marken har brukats och kan till stor del förklara skillnader i odlingslandskapet.

Naturgeografiska vegetationszoner

Kronoberg kan indelas i tre områden med olika topografiska, klimatologiska och biologiska förhållanden. Sydsvenska höglandets och smålandsterrängens myrrika västsida, Sydsvenska höglandets centrala och östra delar samt Sydöstra Smålands skog- och sjörika område.

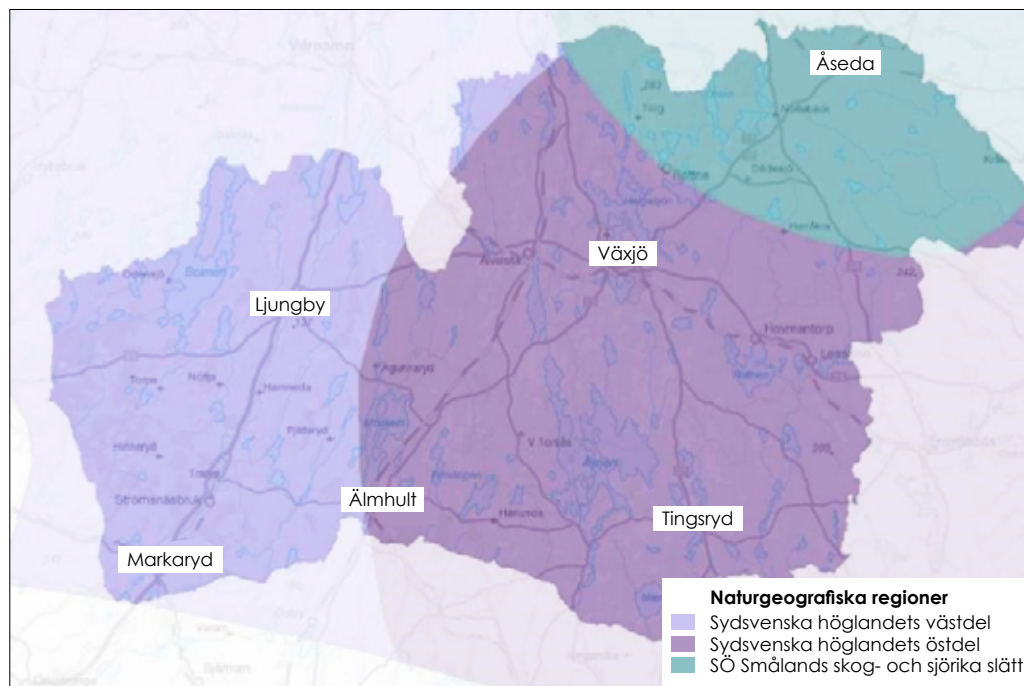
Sydsvenska höglandets och smålandsterrängens myrrika västsida innefattar hela västra delen av länet, Ljungby och Markaryds kommuner samt västra delen av Älmhults kommun. Området karakteriseras av en stor del myrmark och fattiga barrskogar med lövinblandning. Tidigare var området rikt på ljunghedar vilka nu ofta är planterade med granskog.

Sydsvenska höglandets centrala och östra delar innefattar länets nordöstra hörn, nästan hela Uppvidinge kommun samt norra delarna av Växjö och Alvesta kommuner. Jordbruksmarken ligger insprängd mellan barrskogen och har en stor del av länets naturliga betesmarker och slätterängar.

Sydöstra Smålands skogs- och sjörika slättområden är det största området och innefattar Växjö och Alvesta kommuner söder om höglandet, östra delen av Älmhults kommun samt hela Lessebo och Tingsryd. Barrblandskog är dominerande men en stor del av kulturlandskapet har lövskog⁸⁾.

⁷⁾ Naturvårdsverket, <https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Samhallsplanering/Samrad-vid-andring-av-markanvandning-pa-jordbruksmark/>

⁸⁾ Länsstyrelsen i Kronoberg (1993) Ängs – och hagmarker i Kronobergs län.

Nordiska ministerrådets naturgeografiska regioner. (Källa: Regional handlingsplan för grön infrastruktur del 2A nulägesbeskrivning, fysiska och naturgivna förutsättningar samt övergripande utmaningar.)

Jordförhållanden

Den vanligen förekommande jordarten i Kronoberg är osorterad morän i och med att länet ligger över högsta kustlinjen. I väster präglas landskapet av en hög andel myrmark. Morän bildades av inlandsisen som drog in och lämnade efter sig en blandning av block, sten, grus, sand och lera. Moränens sammansättning varierar starkt från finkornig lermorän till grovkornig grusmorän. Moränjorden ligger ofta direkt på berggrunden.

En vanlig moränbildning är drumlinen som är formad som en rygg sträckt i isrörelsens riktning. Dessa upphöjningar har ofta förhållandevis få stora stenar och block samt har en naturlig lutning vilket bidrar till naturlig dränering av vatten. Detta gör det till en gynnsam mark för jordbruk. Dödismoränerna skapades då isen smälte och lämnat efter sig stora stenar och block som samlades i sprickor och fickor i isen. Dessa har bildat åsar och kullar i landskapet och är idag ofta skogsmark på grund av de många stenblocken. Genom landskapet sträcker det sig stråk av isälvsavlagringar som givit upphov till magra, torra marker. Finare sediment har avsatts i anslutning till områden kring Åsnen-Salen, Lagadalen och Prästeboda-åns dalgång. Dessa platser har ofta en bra jordbruksmark i och med en stor del avsatt lera.

Jorddjupet har haft stor påverkan på markanvändningen. Mäktigare jordar är generellt sett bördigare och mer lättarbetade och lämpar sig därmed bättre för odling, medan grunda jordar oftare använts till bete och slätter. I Kronobergs län är jorddjupet ur ett nationellt perspektiv grunt jämfört med slättlandskapen i Skåne, Västergötland och Östergötland. Något mäktigare jordar finns i de centrala delarna, kring Växjö respektive Ljungby, samt i torvmarkerna i västra delen av länet. I östra länsdelarna blir jorddjupet generellt grundare. De nordöstra delarna av länet har stor andel mark med tunt jordtäckte eller kalt berg. Sådan mark har lägre produktivitet och större inslag av till exempel senvuxna träd⁹⁾.

⁹⁾ Länsstyrelsen i Kronoberg (2018) Regional handlingsplan för grön infrastruktur.

Nyttjande och fördelning av mark i länet

Kronoberg är en skogsbygd med 78 procent av länets areal täckt av skog. I många avseenden är förhållandena som i det norrländska landskapet. Jordbruksföretagen är mycket små i jämförelse med stora delar av Sydsverige. Hektar åkermark per jordbruksföretag är färre än många av våra sydliga grannlän. I Uppvidinge, Lessebo, Tingsryd, Älmhult och Markaryd kommuner är genomsnittet antal hektar per jordbruksföretag mindre än 20 hektar. I Ljungby och Växjö kommuner är genomsnittet 20–25 hektar och i Alvesta kommun 25–30 hektar. Detta kan jämföras med det nationella genomsnittet på cirka 40 hektar¹⁰⁾.

Fördelningen av åkermark och betesmark i länets åtta kommuner¹¹⁾

Åkerareal hektar 2019

Uppvidinge	Lessebo	Tingsryd	Alvesta	Älmhult	Markaryd	Växjö	Ljungby
2 321	736	4 373	8 296	3 430	1 463	13 322	12 163

Betesareal hektar 2019

Uppvidinge	Lessebo	Tingsryd	Alvesta	Älmhult	Markaryd	Växjö	Ljungby
1 781	480	2 331	3 413	2 520	649	5 162	4 467

Många lantbrukare i Kronoberg arrenderar sin mark, upp till cirka 50 procent av alla mark är arrenderad. Andelen arrenderad åkermark har ökat hos lantbruksföretagen över tid. Det är viktigt att jordbruksföretagen har långsiktiga arrenden. Arrendeförhållanden kan i annat fall leda till att det blir svårare att göra kostsamma och omfattande åtgärder. Åtgärder som många gånger är nödvändiga för att bibehålla åker och betesmarkerna som jordbruksmark på lång sikt. Ibland blir lantbrukare av med arrendemark som de vill bruka eftersom markägaren väljer att bebygga eller förändra markanvändningen på andra sätt.

Kronobergs län utgör 2,1 procent av Sveriges yta och 2,2 procent av Sveriges jordbruksareal. Av den totala arealen mark i Kronoberg är 7 procent jordbruksmark¹²⁾. Kronoberg har de genomsnittligt minsta jordbruksblocken i hela landet (cirka 1,3 ha). Detta visar på länets specifika förutsättningar för att bedriva lantbruk.

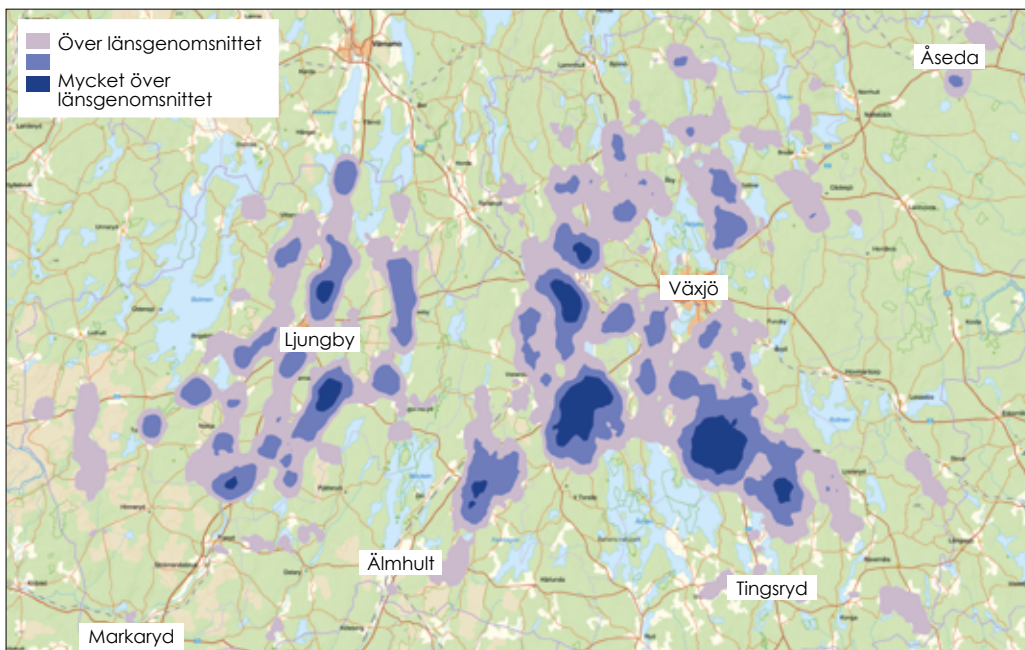
I bilden på nästa sida visas områden med relativt goda förutsättningar för rationell livsmedelsproduktion i länet som bygger på beräkning av genomsnittlig blockstorlek och blockens koncentration. Ett sätt att behålla jordbruksmarken för framtida generationer är att se till att det finns stora sammanhängande fält inom ett område, så att ett effektivt jordbruk kan bedrivas nu och i framtiden.

Med detta sagt så finns det en risk att utesluta mindre åkrar och betesmarker ur bevarandebildens intresset om enbart effektiviteten hos lantbruket beaktas. Som tidigare nämnts finns andra viktiga värden i odlingslandskapet än enbart matproduktion som kräver ett brukande för att bevara natur- och kulturvärden kopplade till odlingslandskapet.

¹⁰⁾ SCB (2018) Jordbruksmarkens användning.

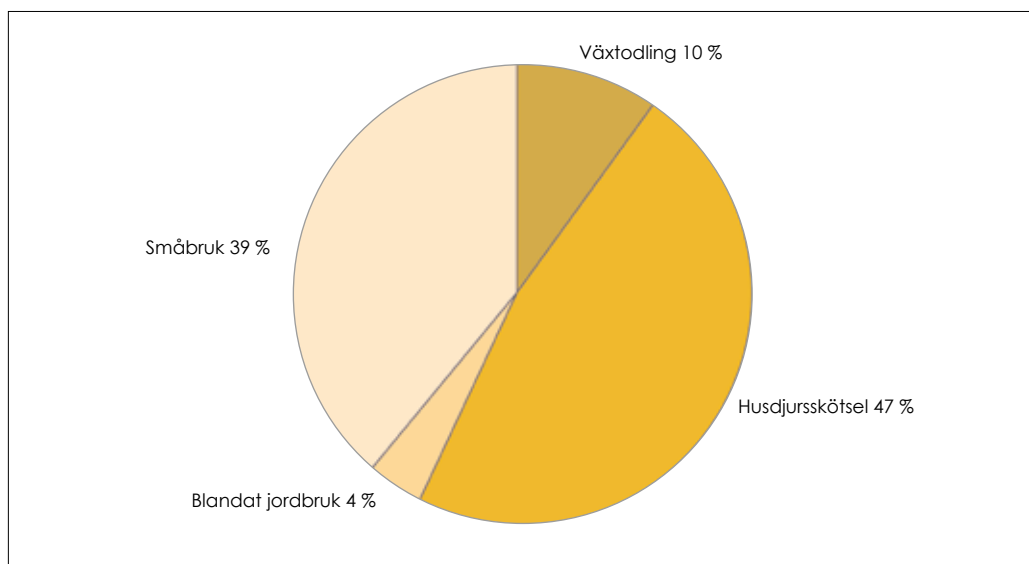
¹¹⁾ Jordbruksverkets statistikdatabas (2019) Arealer.

¹²⁾ Länsstyrelsen i Kronoberg (2016) Stöd i miljömålsarbetet.

Områden med relativt goda förutsättningar för rationell livsmedelsproduktion (för jämförelse inom länet). Bygger på beräkning av genomsnittlig blockstorlek och blockens koncentration.
(Källa: Ett rikt odlingslandskap, förutsättningar för storskalig livsmedelsproduktion.¹³⁾)

Så vad produceras i länet? I och med det småbrutna landskapet, med mycket betesmarker och klimatet är produktionen av animalier dominerande.

Andelen företag med driftinriktning 2016 i Kronoberg.
(Källa: SCB (2018) Jordbruksstatistik sammanställning s. 42.)

Med småbruk menas att företaget har ett arbetsbehov under 400 standardtimmar, vilket betyder att företaget inte står för huvuddelen av brukarens försörjning.

¹³⁾ <https://ext-geoportal.lansstyrelsen.se/standard/?appid=92b29935954b4b25b530043c8cebb4ca>

FOTO: ALEXANDER HALL

Ändrad markanvändning i Sverige och Kronoberg

Att marken nyttjas på olika sätt över tid är inte konstigt. För att få en förståelse för hur markanvändningen ser ut idag måste vi göra en tillbakablick in i historien. Därefter lyfts markanvändningen i dagens samhälle, vilka problem och möjligheter som finns.

Historisk tillbakablick

Historiska kartor från 1600- och 1700-talet visar att Kronoberg redan då, sedan länge, hade generellt sett en övervikt på boskapsskötsel så som resten av sydsvenska högländet. Det var inte ovanligt med svedjebruk för att röja ny mark. På den svedda marken odlades spannmål de första åren och när marken blev näringsfattig övergick den till betesmark. Under lång tid såg jordbruksstrukturen likadan ut, ända fram till laga skifte låg byns hus samlade på en gemensam inägomark som var inhägnad. Där fanns åker och äng där djuren fick beta efter att hö, lövfoder och grödor bärgats. Resten av tiden betade djuren på utmarkerna som bestod av skogs- och myrmarker.

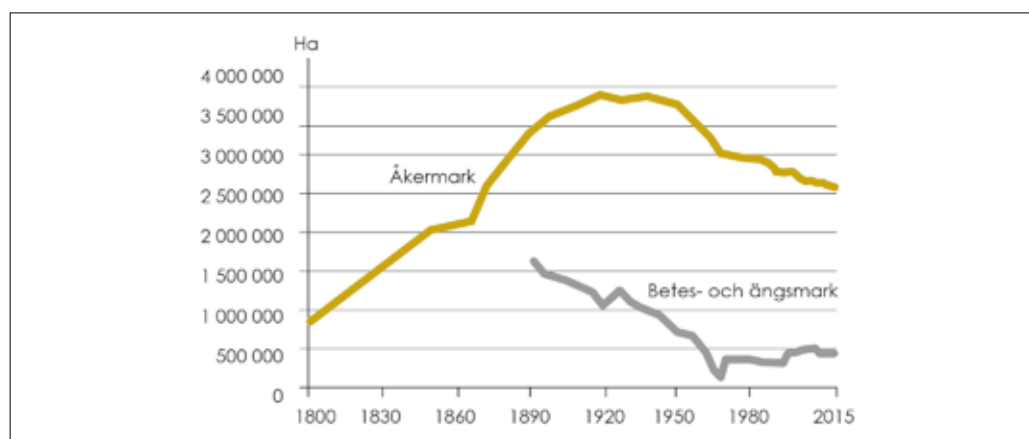
Skogen förefaller ha legat till grunden för de flesta människors ekonomiska inkomst i Kronoberg. Skogen användes bland annat till att tillverka pottaska, tjära och träkol vilket var viktigt för bondens ekonomi, särskilt innan den agrara revolutionen på 1800-talet.

Över hela landet förändrades jordbruksmetoderna under den agrara revolutionen och därmed odlingslandskapet. Delvis var det skiftesreformer som syftade på ett mer individualistiskt brukande som drev på förändringen. Men de tyngst vägande anledningarna var de nya produktionsformerna som innebar högre avkastning av spannmål, betor och animalier samt att man började odla vall. Den teknologiska utvecklingen med exempelvis gjutna plogar möjliggjorde att mer mark kunde brukas. Sten röjdes från åkrar, marker dikades ut och ängar och myrar uppodlades. Med denna förändring i jordbruket ökade befolkningen och bönderna började producera allt mer det som efterfrågades på en penningmarknad. Utvecklingen skilde sig åt i de olika delarna av länet, tills stor del på grund av tillgänglighet och närheten till andra näringar.

I stora delar av Kronoberg tog det längre tid än i resten av landet för ängsmarker att uppodlas på grund av den steniga jorden. I de östliga och västliga kanterna av länet lämnades en betydande del av de naturliga betesmarkerna. Närheten till den växande glasindustrin i de östliga delarna av länet gjorde många bönder till mångsysslare. Uppodling av mossor och torrlagda sjöar blev viktigt i den agrara utvecklingen i bristen på annan brukningsbar mark. Kronoberg var ett av de län i landet som till stor del använde sig av denna metod. Uppodlingen hade en stor påverkan på landskapet och åkerarealen ökade till det dubbla på sina ställen. På 1930-talet var åkerareal i länet som högst men skillnaderna i länet var fortfarande stora¹⁴⁾.

Epoken mellan 1950 tills idag står för de mest dramatiska förändringarna i landskapet. Det startade en utveckling som fortsätter än idag, där jordbruksföretagen blir allt färre och större. Konsekvenserna för markanvändningen är och har varit att de områden och marker som kan brukas effektivt har ett fortsatt aktivt jordbruk, medan den mindre produktiva marken som inte är belägen för storskalig drift växer igen. Urbaniseringen har lett till att jordbruksmark exploateras runt tätorterna¹⁵⁾.

Nedläggning av åkermark i kombination med befolkningsökning gör att Sverige idag har en historisk låg andel åkermark per person.

Förändring i jordbruksmark under perioden 1800–2015, hektar.

(Källa: SCB (2019) Markanvändning i Sverige.) Den grå linjen består till allra största delen av betesmark. Andelen äng är försvinnande liten jämfört med 1890.

Nyodling

Nyodling praktiseras till liten del ännu i Sverige. Det är en kostsam process där skog röjs, sten tas bort, marken dräneras, gödslas och kalkas. En nyodling ger inte heller lika höga skördar som äldre åkermark. För att nyodla betesmark kan färre åtgärder krävas eftersom djuren kan beta runt stubbar och stora stenar. Jämfört med län som Västra Götaland, Kalmar och Östergötland sker det lite nyodling i Kronoberg. Nyodlingsarealen 2009 och 2010 var i Kronoberg 146,3 hektar bete och 6,1 hektar åker. Detta kan jämföras med Kalmar där 552,9 hektar bete och 59,6 hektar åker nyodlades. Under 2008 bestod nyodlingen i Kronoberg av lite mer än 0,02 procent av den totala produktionsarealen¹⁶⁾.

¹⁴⁾ Riksantikvarieämbetet (1998) Agrarhistorisk landskapsanalys Kronobergs län.

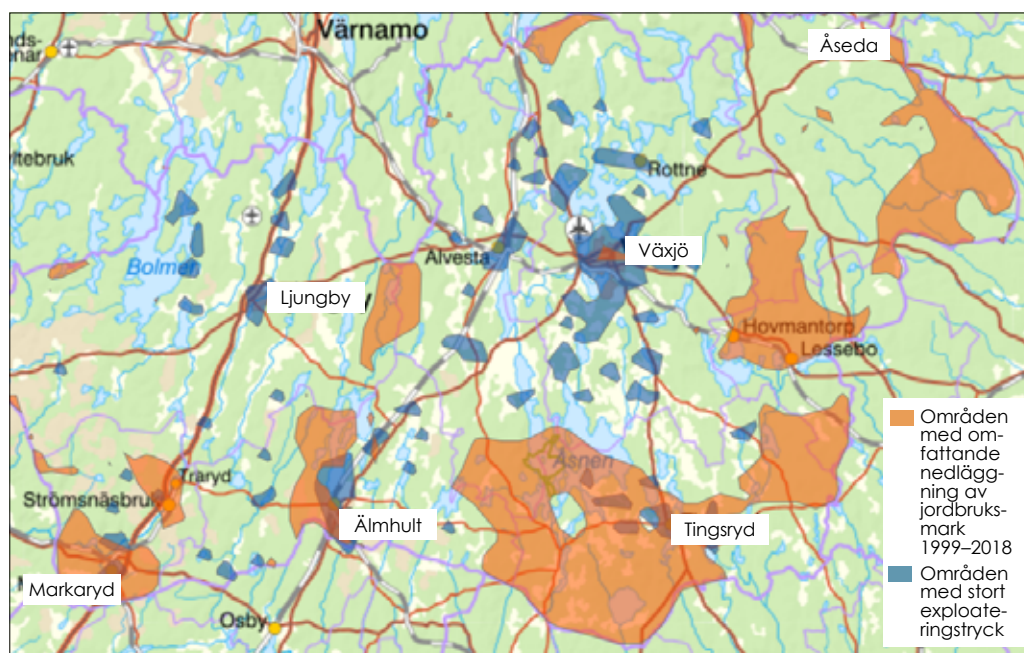
¹⁵⁾ SCB (2019) Markanvändningen i Sverige.

¹⁶⁾ Solbär, L. (2011). Nyodling i Sverige under 2000-talet. Förekomst och orsaker - en preliminär analys.

Minskning av jordbruksmark

Vi ser en kraftig minskning av jordbruksmarker i länet då många gårdar lägger ner och marker tas ur bruk. För att vända den negativa utvecklingen behövs mer lönsamma och uthålliga lantbruksföretag.

I den årliga uppföljningen av miljömålen i Kronoberg finns en lägesbild över miljömålet "Ett rikt odlingslandskap". Det står "åkermarken i länet år 2018 var 46 135 hektar vilket är en minskning med minus 26 procent sedan år 1975 vilket är bland de största i landet. Minskningen i hela landet är i genomsnitt minus 14 procent" och "den totala arealen betesmark har minskat mellan år 2003 och 2018 med 12 procent. År 2018 var den totala arealen betesmark 20 565 hektar"¹⁷⁾.

Förändringstryck i odlingslandskapet.¹⁸⁾

Exploatering

Exploatering av mark genom bebyggelse är irreversibel och kan ha stor påverkan på omgivningen. Därför är det viktigt att exploateringen av jordbruksmark i första hand undviks och att alternativa lokaliseringar prövas. Går den inte att undvika bör det planeras så att konsekvenserna minimeras och så att resterande mark kan fortsätta brukas.

Mellan 2011–2015 togs 3 000 hektar jordbruksmark nationellt ur drift för att bebyggas på olika sätt. Byggnader, täkter, golfbanor, vindkraftverk, vägar och järnvägar som byggs på jordbruksmark är det som kallas exploatering. Enligt jordbruksverkets rapport, Exploatering av jordbruksmark 2011–2015, består nationellt den största delen av den exploaterade arealen av bostadsbyggande (68 procent) därefter väg och järnvägar (21 procent).

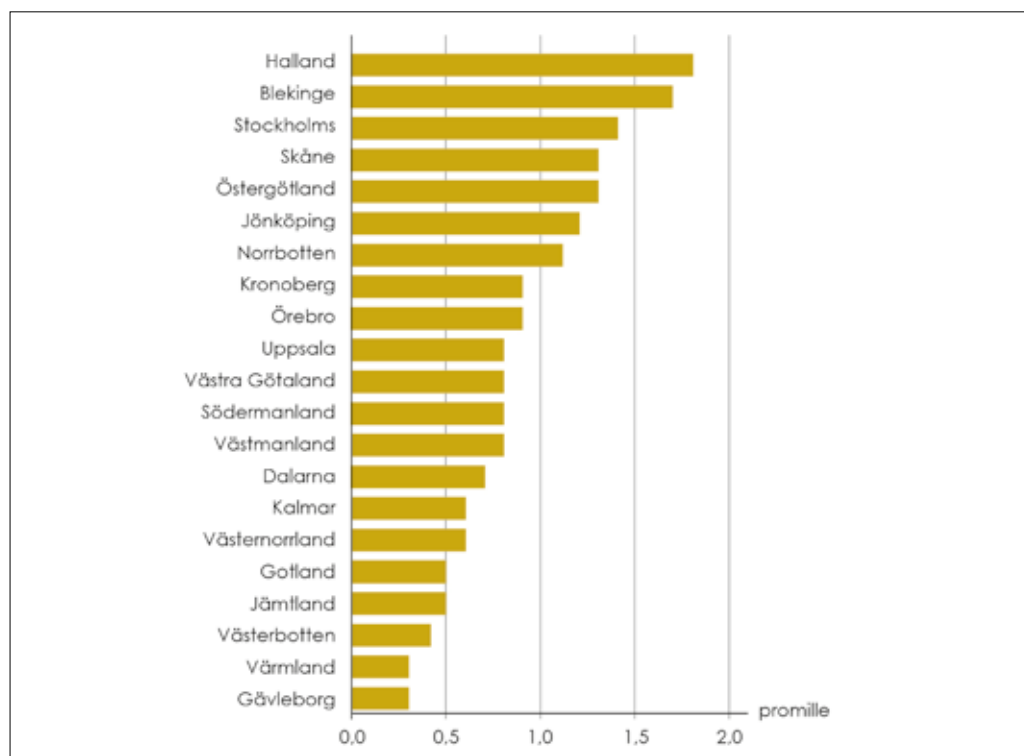
¹⁷⁾ Regional årlig uppföljning av miljö kvalitetsmålen år 2019.

¹⁸⁾ Grön infrastruktur Kronoberg, förändringstryck i odlingslandskapet.
<https://ext-geoportal.lansstyrelsen.se/standard/?appid=92b29935954b4b25b530043c8cebb4ca>

Tätorter som expanderar är det vanligaste område för exploatering av jordbruksmark, hela 60 procent av exploateringen skedde i anslutning till tätorter.

I en jämförelse med europeisk statistik över markanvändning har Sverige mer så kallad hårddyta per person än andra europeiska länder. Det visar delvis att andra länder bygger tätare än Sverige¹⁹⁾.

Mellan åren 2011 och 2015 exploaterades 61 ha jordbruksmark i Kronoberg varav 27 ha åkermark och 34 ha betesmark. I enlighet med bilden nedan ligger inte Kronoberg i topp när det gäller exploaterad areal. Dock gör landskapet och markanvändningen i Kronoberg, där skog dominerar, de bruksbara jordbruksmarkerna betydande ur ett regionalt samhällsperspektiv. Av den totala arealen jordbruksmark i länet exploaterades 0,08 procent mellan 2011 till 2015²⁰⁾.

Andelen exploaterad jordbruksmark per län 2011–2015, promille. (Källa: SCB (2019) Markanvändning i Sverige.)

Igenväxning

Som tidigare nämnts är Kronoberg ett län med mycket djurhållning. I och med rationaliseringen av jordbruket förändrades användandet av ängs-, betes- och åkermark. Det ledde till att fler permanenta betesvallar på åker har anlagts för en mer effektiv produktion. Det är mindre lönsamt att låta djuren beta på naturliga betesmarker vilket gör att dessa växer igen med buskar och träd. Det har lett till en dramatisk minskning av naturliga betesmarker under 1900-talet²¹⁾.

¹⁹⁾ Larsson, A. och Germundsson, L. (2012) Mål och metoder för hushållning med god jordbruksmark inom kommunal planering.

²⁰⁾ Jordbruksverket (2017) Exploatering av jordbruksmark 2011–2015.

²¹⁾ Riksantikvarieämbetet (1998) Agrarhistorisk landskapsanalys Kronobergs län.

Skogsplantering

Skogsplantering på jordbruksmark förekommer. Det är dock inte lika oåterkalleligt som exploatering genom bebyggelse. Det går att återföra skogsplanterad mark till jordbruksmark, men det är tids och energikrävande och kan ändra markens egenskaper. Mycket jordbruksmark förändras långsamt till skogsmark eftersom den växer igen, dock tar detta betydligt längre tid jämfört med plantering.

Länsstyrelsen är ansvariga vid beslut om jordbruksmark ska tas ur jordbruksproduktion. I detta inbegrips plantering av skog på åker-, ängs- och betesmarker. Om en markägare vill ta jordbruksmark ur jordbruksproduktion krävs en anmälan till länsstyrelsen, enligt 12 kap. 9 § i miljöbalken, som tar hänsyn till hur marken har brukats innan, hur den är belägen, vilka naturvärden som finns och om omkringliggande natur kan bli negativt påverkad.

Energiskog och julgranar som planteras på åkermark räknas som jordbruksgrödor och innebär därför inte att jordbruksmarken tas ur produktion. Dock bör planteringen anmälas för samråd enligt 12 kap. 16 § miljöbalken eftersom det kan ha en negativ inverkan på natur- och kulturmiljön och landskapsbilden.

FOTO: SCANDINAV/THOMAS ADOLFSEN.

DEL 2

REKOMMENDATIONER VID BEVARANDE AV JORDBRUKSMARK

Lagstiftning som berör jordbruksmarken

Plan- och bygglagen

2 kap. 2 §. Mest lämplig användning av mark- och vattenområden. Planläggning och prövningen i ärenden om lov eller förhandsbesked enligt denna lag ska syfta till att mark- och vattenområden används för det eller de ändamål som områdena är mest lämpade för med hänsyn till beskaffenhet, läge och behov. Företräde ska ges åt sådan användning som från allmän synpunkt medför en god hushållning. Bestämmelserna om hushållning med mark- och vattenområden i 3 och 4 kap. miljöbalken ska tillämpas.

2 kap. 3 §. Hänsyn. Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens.

2 kap. 4 §. Allmän lämplighet. Vid planläggning och i ärenden om bygglov eller förhandsbesked enligt denna lag får mark tas i anspråk för att bebyggas endast om marken från allmän synpunkt är lämplig för ändamålet.

Miljöbalken

1 kap. 1 §. Miljöbalkens mål och tillämpningsregler. Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl.

Miljöbalken skall tillämpas så att

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan
2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas
3. den biologiska mångfalden bevaras
4. mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas
5. återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas så att ett kretslopp uppnås.

3 kap. 1 §. God hushållning av mark- och vattenområden. Mark- och vattenområden ska användas för det eller de ändamål för vilka områdena är mest lämpade med hänsyn till beskaffenhet och läge, samt föreliggande behov. Företräde ska ges sådan användning som medför en från allmän synpunkt god hushållning. (Samma som plan- och bygglagen 2 kap. 2 §.)

3 kap. 4 §. Jord- och skogsbruk av nationell betydelse. Jord- och skogsbruk är av nationell betydelse. Brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk.

3 kap. 6 §. Riksintressen för naturvärden, kulturmiljövården och friluftslivet. Mark och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet ska så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön.

7 kap. 11 §. Biotopskyddsområde.

Förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken 5§, 7§. Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Om det finns särskilda skäl, får dispens från förbudet ges i det enskilda fallet.

Biotopskyddsområden som avses i 5 § är: Alléer, källor med omgivande våtmark i jordbruksmark, odlingsrösen i jordbruksmark, pilevallar, småvatten och våtmarker i jordbruksmark, stenmurar i jordbruksmark, åkerholmar. 7 § det finns även särskilt skyddsvärda mark- och vattenområden.

7 kap. 19-20 §§. Miljöskyddsområde. Ett större mark- eller vattenområde får förklaras som miljöskyddsområde om det krävs särskilda föreskrifter om på grund av förorening. Föreskrifter ska meddelas om inskränkningar i rätten att förfoga över fastigheter inom området som behövs för att tillgodose syftet.

7 kap. 21-22 §§ Vattenskyddsområde. Länsstyrelsen får förklara ett mark- eller vattenområde som vattenskyddsområde till skydd för en grund- eller ytvattentillgång som utnyttjas eller kan antas komma att utnyttjas för vattentäkt. Länsstyrelsen ska meddela föreskrifter om inskränkningar i rätten att förfoga över fastigheter i området som behövs för att tillgodose syftet med området.

9 kap. Miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd. Tillstånd krävs för täkt för annat än markinnehavarens husbehov av berg, naturgrus eller andra jordarter (inklusive matjordstäcker).

Vid prövning av en ansökan om tillstånd till täkt av matjord ska behovet av bruksbar jordbruksmark beaktas.

11 kap. 13 och 15 §§. Tillståndsplikt till markavvattning och rensning. Markavvattning får inte utföras utan tillstånd. Vidare krävs tillstånd, i den utsträckning regeringen föreskriver det, för andra åtgärder som utförs för att avvattna mark i de fall åtgärden kan förväntas få en bestående negativ effekt på växt- och djurlivet.

För dränering av jordbruksmark genom täckdikning med dräneringsrör som har en största diameter av 300 millimeter krävs det dock tillstånd endast om det är sannolikt att allmänna eller enskilda intressen skadas genom verksamheten.

Ett tillstånd till markavvattning eller annan åtgärd för att avvattna mark skall förenas med de villkor som behövs för att begränsa eller motverka skada på allmänna eller enskilda intressen. I tillståndet skall anges inom vilken tid åtgärderna skall vara utförda.

Tillstånd enligt detta kapitel behövs inte för att utföra rensningar för att bibehålla vattnets djup eller läge eller för att omedelbart återställa ett vattendrag som har vikit från sitt förra läge eller som på något annat sätt har förändrat sitt lopp.

Om arbetena berör en fastighet som tillhör någon annan, skall fastighetsägaren alltid underrättas innan arbetena påbörjas.

Om fisket kan skadas, skall anmälan om de planerade arbetena göras till länsstyrelsen innan arbetena påbörjas.

11 kap. 17 §. Vattenverksamhet – underhållsansvar. Den som äger en vattenanläggning är skyldig att underhålla den så att det inte uppkommer skada för allmänna eller enskilda intressen genom ändringar i vattenförhållandena. Om vattenanläggningen med stöd av en särskild rättighet utförts på någon annans mark och äganderätten till anläggningen övergått till markägaren till följd av att rättigheten upphört, kvarstår underhållsskyldigheten för den som var rättighetshavare.

(Se även miljöbalken 11 kap. 13 § om tillståndspliktig markavvattning, miljöbalken 11 kap. 15 § om dikesrensning, samt 1998:812 lag med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet 2 kap. 5 § om rådgivning över vatten.)

12 kap. 6 §. Samråd. Kan en verksamhet eller en åtgärd som inte omfattas av tillstånd- eller anmälningsplikt enligt andra bestämmelser i denna balk komma att väsentligt ändra naturmiljön, skall anmälan för samråd göras hos den myndighet som utövar tillsynen enligt bestämmelser i 26 kap. eller bestämmelser som har meddelats med stöd av samma kapitel.

(Om markägaren ska ta matjord för husbehov kan det vara en verksamhet och kan komma att ändra naturmiljön och därmed också kulturmiljön och då gäller också ovanstående paragraf)

12 kap. 8–9 §. Hänsyn till natur och kulturvärden.

Förordning (1998:915) om miljöhänsyn i jordbruket, 3 §. Jordbruksmark får tas ur jordbruksproduktion tidigast åtta månader efter det att anmälan om åtgärden har gjorts till länsstyrelsen, om inte länsstyrelsen medger något annat. Anmälan behövs dock inte om åtgärden är av ringa betydelse för jordbruket på brukningsenheten eller för natur- och kulturmiljön och inte heller när marken tas i anspråk för verksamhet vars tillåtlighet prövats i särskild ordning.

Jordbruksverket får efter samråd med Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet meddela närmare föreskrifter om innehållet i en anmälan enligt första stycket om att ta jordbruksmark ur produktion.

Fastighetsbildningslagen

3 kap. 5 §. Särskilda bestämmelser beträffande jordbruk, skogsbruk och fiske. För att en jordbruksfastighet skall anses lämpad för sitt ändamål skall den ha sådan storlek, sammansättning och utformning att den medger att det företag som skall bedrivas på fastigheten ger ett godtagbart ekonomiskt utbyte. Vid bedömningen härav skall hänsyn tas till möjligheterna att kombinera företaget med annan varaktig verksamhet på orten. Särskild hänsyn skall tas till intresset av att sysselsättning och bosättning i glesbygd främjas. Hänsyn skall också tas till betydelsen av att värden av natur- och kulturmiljön främjas. Första stycket gäller även i fråga om en skogsbruksfastighet. Lag (1993:1340).

3 kap. 6 §. Hänsyn till jordbruksnäringen. Fastighetsbildning som berör en jordbruksfastighet får inte äga rum om åtgärden är ägnad att medföra någon olägenhet av betydelse för jordbruksnäringen. Lag (1993:1340).

Jordförvärvslagen

Vid förvärv av fastigheter taxerade som lantbruk krävs i vissa fall förvärvstillstånd enligt jordförvärvslagen för att kunna få lagfart. Ansökningar om förvärvstillstånd handläggs av Länsstyrelsen.

Lagen har två huvudsyften:

1. att gynna sysselsättning
2. att gynna bosättning i landets glesbygdsområden.

Aktörers roller

Kommunerna har planmonopol enligt plan- och bygglagen (2010:900) det vill säga att det är en kommunal angelägenhet att planlägga användningen av mark och vatten. Det görs i de översikts- och detaljplaner kommunerna tar fram.

Regionen tar fram en strategi för regionens utveckling (RUS) samt länsplan för regional transportinfrastruktur. Den regionala utvecklingsstrategin i länet behöver behandla vikten av aktivt jordbruk som en angelägen näringsverksamhet.

Länsstyrelsen har tillsammans med Lantbrukarnas riksförbund (LRF) och Region Kronoberg tagit fram Livsmedelsstrategin som syftar på att öka produktionen av livsmedel i Kronoberg.

Länsstyrelsen tillvaratar och samordnar de statliga intressena. Kopplat till jordbruksmarken har de exempelvis i uppdrag att:

- Lämna yttranden kring översiktsplaner och detaljplaner samt stötta och agera rådgivande under processen
- Agera tillsynsmyndighet när jordbruksmark ska tas ur produktion
- Att pröva överklagade kommunala beslut enligt miljöbalken och enligt plan- och bygglagen.

I plan- och bygglagen 11 kap. 10 § är Länsstyrelsens möjlighet att överpröva en antagen detaljplan.

Länsstyrelsen ska överpröva kommunens beslut, om beslutet kan antas innebära att:

1. ett riksintresse enligt 3 eller 4 kap. miljöbalken inte tillgodoses,
2. regleringen av sådana frågor om användningen av mark- och vattenområden som angår flera kommuner inte samordnas på ett lämpligt sätt,
3. en miljökvalitetsnorm enligt 5 kap. miljöbalken inte följs,
4. strandskydd enligt 7 kap. miljöbalken upphävs i strid med gällande bestämmelser, eller
5. en bebyggelse blir olämplig med hänsyn till människors hälsa eller säkerhet eller till risken för olyckor, översvämning eller erosion.

Eftersom bruksvärd jordbruksmark inte är ett riksintresse enligt 3 kap. miljöbalken är det inte en grund för överprövning, om en kommun har antagit en detaljplan där man planerar att ta bruksvärd jordbruksmark i anspråk. Länsstyrelsen kan alltså inte upphäva en sådan detaljplan. Däremot kan mark- och miljödomstolen, om detaljplanen överklagas, ta upp om den står i strid mot 3 kap. 4 § miljöbalken.

Jordbruksmark i planeringsprocesser

Frågan om brukningsvärd jordbruksmark kan bli aktuell i ärenden om förhandsbesked eller bygglov på områden utanför detaljplanelagt område. Den kan också bli aktuell i detaljplaneärenden.

Vid en ansökan om bygglov eller förhandsbesked utanför detaljplanelagt område ska bland annat prövas om åtgärden uppfyller kraven på lämplig markanvändning i 2 kap. plan- och bygglagen (PBL).

Enligt 2 kap. 2 § plan- och bygglagen ska bestämmelserna om hushållning med markområden i 3 kap. miljöbalken tillämpas.

Enligt 3 kap. 4 § första och andra styckena miljöbalken är jordbruk av nationell betydelse. Brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk.

Detta innebär att följande frågor måste besvaras vid en prövning av bygglov/förhandsbesked/detaljplan på jordbruksmark:

- Är marken brukningsvärd jordbruksmark?
- Behövs den sökta åtgärden för att tillgodose väsentliga samhällsintressen?
- Kan behovet tillgodoses på ett annat sätt som är tillfredsställande från allmän synpunkt genom att annan mark används?

Miljöbalken – tre frågor att besvara

Brukningsvärd jordbruksmark

Inledningsvis behöver det föras ett resonemang kring miljöbalken 3 kap. 4 § och om jordbruksmarken är brukningsvärd.

I förarbetena till lagen om hushållning med naturresurser (prop. 1985/86:3 sid. 158) angavs att brukningsvärd jordbruksmark avsåg mark som med hänsyn till läge, beskaffenhet och övriga förutsättningar var lämpad för jordbruksproduktion. Enligt prop. 1978/79:163 sid. 21 anges att med odlad jord förstås åker och kultiverad betesmark. Med åker avses mark som har plöjts och som används för växtodling och fältmässig odling av köksväxter, frukt och bär.

Mark- och miljööverdomstolen (MÖD) uttalade i en dom 2019-01-11 i mål P 8646-18 att redan av den anledningen att marken idag används för bete och därigenom brukas aktivt får den anses utgöra brukningsvärd jordbruksmark. Det aktuella skiftet angavs vara relativt litet och långsmalt.

Det finns fastighetskartor som innehåller geografisk information om åkermarker, dock inte betesmarker. Jordbruksverkets blockdatabas innehåller all jordbruksmark som har sökts stöd på. Även Jordbruksverkets ängs- och betesmarksinventering kan ge värdefull information om restaureringsobjekt med höga natur- och kulturvärden som skulle vara värdefulla att restaurera till betesmarker.

Klassificering av jordbruksmark är ett sätt att värdera marken. Det klassificeringssystem som finns är från 70-talet och inte längre relevant. I nuläget finns inga nya klassificeringar av jordbruksmark nationellt. Bedömningen från Jordbruksverket har varit att ett sådant system inte är effektivt. Däremot finns det aspekter som ska tas hänsyn till vid bedömning av brukningsvärd jordbruksmark. Dessa är: fältets storlek, arrondering, brukningscentrum, avkastning (typ av mark och markavvattnings), djurhållning, natur och kulturmiljövärden, ekosystemtjänster, landsbygdsutveckling.

Jordbruksverket ansvarar för ett miljömålsrådsprojekt som syftar till att ta fram en modell med dessa aspekter för att på ett nytt sätt värdera jordbruksmark.

Väsentliga samhällsintressen

Det andra steget i 3 kap. 4 § miljöbalken är att resonera kring vilka samhällsintressen som kan vara aktuella för att tillåtas exploatera jordbruksmark. Väsentliga samhällsintressen kan vara att tillgodose bostadsförsörjningsbehovet, att kunna lokalisera bostäder och arbetsplatser nära varandra, att skapa väl fungerande och lämpliga tekniska försörjningssystem och att säkerställa viktiga rekreationsintressen (prop. 1985/86:3 s. 53).

Väsentliga samhällsintressen kan definieras tydligt i översiktsplanen så att planerare och handläggare kan få ett stöd vid avvägningar mellan intressen. I definitionen bör jordbruksmarken vara med utifrån fler perspektiv; ekosystemtjänster så som livsmedelsproduktion, natur- och kulturvärden för exempelvis rekreation, arbetstillfällen, etc. Vilken markanvändning som gynnar samhället i stort.

Att ta annan mark i anspråk

Det tredje steget i 3 kap. 4 § miljöbalken är att ange varför åtgärden, som bedömts utgöra ett väsentligt samhällsintresse, inte kan lokaliseras på annan mark. Om jordbruksmark berörs så är det viktigt att redovisa alternativa lokaliseringar och sedan också redovisa konsekvenserna av dessa. Planering enligt plan- och bygglagen är en avvägning mellan olika intressen. Jordbruksmarken i sig är ett nationellt intresse där det behöver tydligt motiveras varför jordbruksmarken behöver tas i anspråk.

Faktorer för brukningsvärd jordbruksmark

I mål P 4087-15 skriver Mark- och miljööverdomstolen (MÖD) att marken använts för bete och vid något tillfälle röjts och ska därmed anses vara brukningsvärd. Jordbruksverket har i sitt yttrande till domstolen bland annat konstaterat att jordbruksmark som en lantbrukare brukar är brukningsvärd. Det är därmed ett enkelt sätt att börja fråga sig om någon söker stöd för marken, då är den i stor uträkning brukad och också brukningsvärd.

Ytterligare bedöms även annan mark vara brukningsvärd. I en bedömning som Mark- och miljööverdomstolen gjort i mål P4848-16 angående brukningsvärd jordbruksmark menar de att *"om marken bedöms vara väl lämpad för jordbruksproduktion, saknar det därför betydelse för bedömningen av om marken är brukningsvärd att marken för närvarande inte behövs för livsmedelsförsörjningen"*. Därmed har all jordbruksmark ett värde, antingen för dagens livsmedelsproduktion eller framtida produktion.

Vi har valt att lyfta fram några aspekter att ta hänsyn till vid bedömning av jordbruksmarkens läge, beskaffenhet och övriga förutsättningar.

Aspekter att ta hänsyn till*Jordbruksmarkens storlek, arrondering och brukningscentrum*

Fältets storlek har en betydelse för dess värde, dock kan man väga in olika värden i ett stort respektive litet fält. Det större fältet möjliggör ett mer intensivt brukande av marken och därmed större lönsamhet, detta förutsatt att markerna har samma beskaffenhet. Det mindre fältet kan ha större värde för den biologiska mångfalden och kulturhistoria. Å andra sidan är det större risk att de små fälten lämnas utan att brukas eftersom det i dagsläget är mindre rationellt och därmed växer igen.

Hur fälten ligger i relation till varandra och andra fält spelar också roll, vilket benämns arronderingsförhållanden. Små fält som ligger nära varandra kan sambrukas och därmed möjliggöra effektivare brukande. Större fält långt bort från brukningscentret kan ibland ses som mindre attraktiva på grund av långa transporter. Det är viktigt att se helheten för möjligheten att bruka ett område. Ett litet ingrepp kan få stora konsekvenser om det till exempel skär av möjligheterna för att bruka markerna rationellt.

I Kronoberg brukas fortfarande många mindre åkrar och betesmarker eftersom landskapet är fragmenterat. Vissa delar av länet har större förutsättningar för att ha sammanhängande jordbruksmarker än andra. Därmed behövs bedömningen göras olika beroende på förhållandena för arrondering och fältstorlek. Information om jordbruksblock finns bland annat på hemsidan geodataportalen²²⁾.

²²⁾ Geoportalen: https://www.geodata.se/geodataportalen/srv/swe/catalog.search;sessionId=9DDBF49F7D436C0245ECBF022D773370#/search?resultType=swe-details&schema=iso19139*&from=1&to=20&fast=index&content_type=json&sortBy=relevance

Ett lantbruk har ofta ett brukningscentrum där aktiviteter är centrerade kring ett par ekonomibyggnader på ett lantbruk. De fält som ligger nära brukningscentrumet är speciellt åtråvärda eftersom transporter kan minimeras. På både djurgårdar och växtodlingsgårdar förekommer ofta lukt, flugor och buller vid brukningscentrumet. Detta bör respekteras i en planprocess genom att tillämpa en buffertzona kring ett brukningscentrum samt minimera exploatering av jordbruksmarker som ligger i anslutning till centrumet.

Var brukningscentrum finns på en gård finns anmält till Jordbruksverket. Stödsökande uppger årligen det block som ligger närmast brukningscentrum vid stödansökan och djurhållare har något som kallas produktionsplatsnummer som ofta sammanfaller med brukningscentrum.

Avkastning (typ av mark och markavvattning)

Det är markens beskaffenhet som avgör vilken gröda som kan odlas där. Spannmål och vall kan växa på de flesta jordar, så länge de är dränerade. Marken indelas i två olika typer av jordar, mineraljord och organogena jordar. Den bästa jorden är sorterade mineraljordar och dessa hittar vi oftast längst vattendrag. Organogena jordar innehåller betydligt mer organiskt material och består av torv och mulljordar. Dessa är fuktigare vilket kräver mycket väl fungerande dränering för att kunna odla på marken. I Kronoberg är blandade mineraljordar vanligast.

Avvattning är avgörande för en framgångsrik livsmedelsproduktion. Detta på grund av att växtens rötter behöver syre i jorden för att kunna ta upp näringsämnen. Därmed behöver vatten i för stora mängder ledas iväg så att de inte fyller de mellanrum som finns mellan jordpartiklarna. Avvattning kan ske naturligt eller genom dränering och dikning som människan skapat. En naturlig svag lutning är positivt för avvattningen, dock finns det risk att näring läcker ut från fält med för stark lutning. Ett fält som är helt platt eller har en svacka i sig har större risker att ansamla vatten, vilket i vissa fall kan ledas bort genom dränering men även detta är svårt i vissa marker.

Djurhållning

I Kronoberg är animalieproduktion den mest utbredda produktionen. Framförallt köttproduktion, men även mjölk. Att ha betesmarker och vall i närheten av ekonomibyggnader är en nödvändighet för exempelvis mjölkbönder eftersom korna enligt lag måste gå ute under varmare delen av året och därmed förflyttas två gånger per dag mellan bete och ladugård. För att undvika konflikter kring lukt och buller bör bebyggelse ligga långt ifrån gårdscentrum med djurhållning. Dock kan det vara svårt att undvika lukt och buller vid gödsling och bearbetning av åkrar, vilket måste finnas med i beräkningen vid exploatering nära lantbruk. Även risken för allergier behöver uppmärksammas. Man ska dock vara uppmärksam på att klagomål kan medföra begränsningar av verksamheten.

Natur och kulturmiljövärden

Som tidigare nämnts kan inte jordbruksmarkens värde enbart mätas i produktionsvärde, utan andra värden som natur och kulturmiljövärden måste beaktas.

Jordbruksverket skriver rekommendationer i sin rapport²³⁾ riktat till kommunala planeringsprocesser. De menar att ”för att se var höga värden för natur, kulturmiljö och rekreation sammanfaller med jordbrukslandskapet kan man analysera underlagsmaterial för natur, rekreation och kultur tillsammans med geografiska underlag för jordbruksmark. I dessa landskap har jordbruksmarken en särskilt stor roll för andra värden, vilket bör beaktas i den fysiska planeringen”.

Exempel på underlagsmaterial för naturvärden är riksintressen, naturreservat, ängs- och betesmarksinventeringar, nyckelbiotoper, biotopskydd och våtmarksinventeringar. Några av dessa kan hämtas från planeringskatalogen²⁴⁾. Underlagsmaterial för exempelvis lag-skyddade kulturmiljöer enligt kulturmiljölagen finns om fornlämningar i det digitala kulturmiljöregistret, Fornsök²⁵⁾, skyddade kyrkliga kulturminnen och byggnadsminnen i Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister²⁶⁾.

Ekosystemtjänster

En viktig ekosystemtjänst som kommer från odlingslandskapet är produktion av mat. Men för att det ska bli någon mat behövs pollinering och skadedjursbegränsande insekter och fåglar. Genetiska resurser, vattenrening och naturlig vattenreglering, rekreation och turism, kulturarv, bördig jordbruksmark och livsmiljöer är andra ekosystemtjänster som kan komma ur ett aktivt jordbrukslandskap.

Landsbygdsutveckling

Som tidigare nämnts är avvägningar inom utvecklingen av landsbygden avgörande för hur marken ska användas. Lantbruket är en avgörande näring på landsbygden och skapar sysselsättning och tillväxt vilket bör beaktas i planprocesser. Byggnader som säkerställer lantbrukets fortlevnad, så som ett bostadshus för att underlätta generationsväxling eller expansion med nya lantbruks- och företagsinvesteringar, ska byggas på mark som inte är brukningsvärd i så stor utsträckning som möjligt.

Riksintressen

Riksintressen är ett sätt för staten att påverka och bevaka nationella intressen som ska värnas i samhällsplaneringen. Ett utpekad riksintresseanspråk enligt 3 kap. i miljöbalken har inte rättsverkan förrän ett beslut fattas av domstol, statlig myndighet, regeringen eller en kommun enligt någon av de 13 lagar som ska tillämpa hushållningsbestämmelserna. I Miljöprocessutredningen (SOU 2009:45) analyserades frågan om jordbruksmark skulle kunna klassas som riksintresse.

Utredningen gjorde bedömningen att det inte finns tillräckligt med stöd för att göra marken till riksintresse och konstaterar vidare att bestämmelsen i 3 kap. 4 § miljöbalken som innebär att jordbruksmarken utgör ett nationellt intresse bör vara tillräckliga för att förhindra att värdefull jordbruksmark går förlorad för areell produktion i samband med exploatering.

²³⁾ Jordbruksverket (2015) Kommunernas möjligheter att bevara och utveckla jordbruksmarkens värde.

²⁴⁾ Planeringskatalogen: <https://ext-geodatakatalog-forv.lansstyrelsen.se/PlaneringsKatalogen/>

²⁵⁾ Fornsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

²⁶⁾ Bebyggelseregister: <https://www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret-bebr/>

Här framgår att brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk. I utredningen föreslogs även att betydelsen av matproduktion på jordbruksmark borde synas tydligare i de regler som ska säkerställa en god hushållning av jordbruksmarken och där lyfts fram som ett väsentligt samhällsintresse.

Biotopskydd

Biotopskydd finns för att bibehålla den biologiska mångfalden och skydda områden som är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter så som småvatten, stenmurar och åkerholmar i jordbrukslandskap. Det finns två olika biotopskydd, det ena är ett generellt skydd av vissa namngivna biotoper som är skyddade i hela Sverige och det andra ett skydd som beslutas av länsstyrelsen, skogsstyrelsen eller kommunerna i varje enskilt fall²⁷⁾. Finns det risk för skada på biotopskyddade miljöer, ska en dispens sökas hos Länsstyrelsen. Rättsfall²⁸⁾ har visat att ett enskilt bostadshus inte utgör ett särskilt skäl som krävs för att få dispens.

Följande biotoper är skyddade i hela landet:

- Allé
- Källa med omgivande våtmark i jordbruksmark
- Odlingsröse i jordbruksmark
- Pilevall
- Småvatten och våtmark i jordbruksmark
- Stenmurar i jordbruksmark
- Åkerholme

Ett urval av biotoper som länsstyrelsen, skogsstyrelsen eller en kommun får skydda som biotopskyddsområde:

- Rik- och kalkkärr i jordbruksmark
- Ängar
- Naturbetesmarker
- Naturliga vattendrag
- Myrholmar
- Mark med mycket gamla träd

²⁷⁾ Naturvårdsverket: <http://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/Biotopskyddsomraden/>

²⁸⁾ Mark- och miljödomstolen Nacka tingsrätt mål M831-08 och Mark- och miljödomstolen Växjö Tingsrätt mål M1863-19

FOTO: SCANDINAV/THOMAS ADOLFSEN.

Jordbruksmark i översiktsplan, detaljplan och bygglov

Jordbruksmark i översiktsplanen

Översiktsplanen är vägledande för kommunernas andra planer och även andra myndigheters beslut vilket gör den viktig när det kommer till bevarande av jordbruksmark. Kommunen ska enligt plan- och bygglagen ha en aktuell översiktsplan som omfattar hela kommunen. Den ska redovisa kommunens syn på mark- och vattenanvändningen och den framtida utvecklingen i kommunen. Den ska beskriva förutsättningarna för planeringen, redovisa kommunens ställningstagande och konsekvenserna av kommunens långsiktiga planering. Det framgår av plan- och bygglagen att kommunen i översiktsplanen ska redovisa sin bedömning av hur hänsynen till allmänna intressen enligt 2 kap. kommer att tillgodoses. Jordbruksmarken bör behandlas i miljökonsekvensbeskrivningen till översiktsplanen. Om jordbruksmarken tas i anspråk för väsentliga samhällsintressen behöver alternativa lokaliseringar redovisas och analyseras i miljökonsekvensbeskrivningen.

Jordbruksmarken behöver belysas och hanteras i den kommunala översiktsplanen för att synliggöra den som en resurs men också att det finns kommunala ställningstaganden. Ett bra underlag innebär att olika intressen och eventuella konflikter uppmärksammas. Olika ställningstaganden kan därmed konsekvensbeskrivas och motiveras på ett tydligare sätt.

Ett par exempel på hur Mark- och miljööverdomstolen lagt översiktsplanen till grund för bedömningen är domstolens dom meddelad den 23 oktober 2019 i mål P 1202-19 och dom meddelad den 16 januari 2019 i mål P 3809-18.

Jordbruksverket ger några rådgivande riktlinjer för arbetet med markanvändningen i översiktsplanerna²⁹⁾.

- Formulera planeringsmål
- Formulera strategier
- Formulera riktlinjer
- Ta fram en hållbar fysisk struktur

Formulera planeringsmål kan innebära att kommunen lyfter en framtidsvision om ett aktivt jordbruk och bevarande av jordbruksmarker. Det krävs en gemensam medvetenhet om jordbruksmarkens värde i kommunen.

Formulera strategier för utveckling som belyser vilka aspekter som är viktiga för bevarandet av jordbruksmark. Sammanhållen bebyggelseutveckling på landsbygden möjliggör att sammanhängande jordbruksmarker kan bevaras och inte fragmenteras.

Formulera riktlinjer som kan underlätta vid detaljplanering och handläggning av bygglov. Där ska utgångspunkten vara att jordbruksmarken behöver värnas och bevaras.

Ta fram en hållbar fysisk struktur med en plankarta där jordbruksmark är utpekad. Kommunen kan aktivt planera tätortens gränser för att kunna styra utvecklingen. En hållbar struktur på landsbygden bör samla utvecklingen kring noder så som samhällen och infrastruktur så att bebyggelsen hålls samman på landsbygden.

Enligt Plan- och bygglagen 13 kap. 1 § får kommunfullmäktiges beslut om översiktsplanen överklagas i den ordning som gäller för laglighetsprövning. Vid en laglighetsprövning prövas endast beslutets laglighet, inte dess lämplighet eller skälighet. Det innebär att det inte finns någon domstolspraxis som behandlar en översiktsplans materiella innehåll.

Jordbruksmark i detaljplanering

På detaljplanenivå tillämpar kommunen de strategier och riktlinjer som finns i översiktsplanen. En översiktsplan som har tydliga målbilder, strategier, riktlinjer och fysisk struktur gör arbetet med detaljplanering betydligt lättare. Det är även viktigt att uppmärksamma att när man arbetar med en detaljplan med jordbruksmark eller i närheten av jordbruksmark kan även andra aspekter som berör landskapselement bli aktuella. Det kan beröra biotopskyddade områden såsom stenmurar, småvatten och alléer (miljöbalken) eller fornlämnningar enligt kulturmiljölagen. Kommunen måste kunna visa att detaljplanen är genomförbar även i förhållande till de krav som ställs i annan lagstiftning³⁰⁾.

Vad gäller ianspråktagande av jordbruksmark för planläggning för bostadsbebyggelse har Mark- och miljööverdomstolen i flera fall bedömt att kommunen inte visat att det inte finns annan mark att ta i anspråk för att tillgodose behovet av bostäder. Om kommunen inte har visat detta har Mark- och miljööverdomstolen funnit att antagandebeslutet strider mot 3 kap. 4 § miljöbalken.

Vad som kan utläsas av domarna är att det ställs höga krav på att kommunerna utreder denna fråga och redovisar sina ställningstaganden³¹⁾.

²⁹⁾ Jordbruksverket (2015) Kommunernas möjligheter att bevara och utveckla jordbruksmarkens värde.

³⁰⁾ MÖD 2017-10-17 P 2285-17 har upphävt en detaljplan på grund av att biotopskyddet inte beaktats.

³¹⁾ MÖD 2017-06-27 P 1188-17; MÖD 2018-04-09 P 5481-17; MÖD 2019-03-19 P 5876-18

Jordbruksmark i bygglov

Markens taxering

Enligt tidigare praxis från Mark- och miljööverdomstolen var en grundläggande förutsättning för tillämpning av bestämmelsen i 3 kap. 4 § miljöbalken att den aktuella marken var taxerad som lantbruksenhet. Detta har i tre nya domar från Mark- och miljööverdomstolen ändrats på så vis att taxering, eller avsaknad därav, inte är bestämmande för bedömningen av om marken är att betrakta som brukningsvärd³²⁾.

Brukningsvärd jordbruksmark

Beslut om att ta jordbruksmark ur produktion är av rent administrativ karaktär och påverkar inte bedömningen av frågan om marken är brukningsvärd jordbruksmark enligt 3 kap. 4 § miljöbalken³³⁾.

Med brukningsvärd jordbruksmark avses mark som med hänsyn till läge, beskaffenhet och övriga förutsättningar är lämpad för jordbruksproduktion. Även kultiverad betesmark som har förbättrats genom röjning eller tidigare varit åker som utnyttjas som bete kan utgöra jordbruksmark³⁴⁾.

Mark- och miljööverdomstolen konstaterar att vid införandet av den ursprungliga bestämmelsen i den nu upphävda naturresurslagen uttalades att ianspråktagande av mark innefattar sådana åtgärder som på ett varaktigt sätt drar marken ur biologisk produktion, såsom utbyggnad av bostadsområden, industrier, upplag, vägar, ledningar osv. Det ansågs däremot vara förenligt med bestämmelsen att använda jordbruksmark för koloniområden med odlingslotter och för komplettering av befintlig bebyggelse med ytterligare någon enstaka byggnad (prop. 1985/86:3 s. 158 f).

Väsentligt samhällsintresse

Väsentliga samhällsintressen kan vara att tillgodose bostadsförsörjningsbehovet, att kunna lokalisera bostäder och arbetsplatser nära varandra, att skapa väl fungerande och lämpliga tekniska försörjningssystem och att säkerställa viktiga rekreationsintressen (prop. 1985/86:3 s. 53).

Mark- och miljööverdomstolen har i dom den 1 april 2016 i mål P 4087-15 bedömt att ett enda enbostadshus inte kan utgöra ett sådant väsentligt samhällsintresse som avses i 3 kap. 4 § miljöbalken. Inte heller ett bostadshus med tillhörande stall och komplementbyggnader³⁵⁾.

Mark- och miljööverdomstolen har bedömt att utbyggnaden av vindkraften anses vara ett sådant väsentligt samhällsintresse som i sig kan motivera ianspråktagande av brukningsvärd jordbruksmark³⁶⁾.

³²⁾ MÖD 2020-06-09 P 7885-19; MÖD 2020-06-09 P 8347-19; MÖD 2020-06-09 P 10437-19

³³⁾ MÖD 2019-05-27 P 4848-16

³⁴⁾ MÖD 2016-04-01 P 4087-15; MÖD 2017-04-10 P 6358-16; MÖD 2019-01-22 P 3507-18

³⁵⁾ MÖD 2019-01-11 P 8646-18

³⁶⁾ MÖD 2018-11-09 P 8280-17

FOTO: MOSTPHOTOS, HÅKAN URGÅRD.

Att ta jordbruksmark ur jordbruksproduktion

Som tidigare nämnt är det Länsstyrelsen som är ansvariga vid beslut kring jordbruksmarkens tagande ur jordbruksproduktion. Enligt 12 kap. 9 § miljöbalken får en åtgärd som innebär att jordbruksmark tas ur jordbruksproduktion inte vidtas utan att en anmälan har lämnats till Länsstyrelsen, om inte åtgärden är av ringa betydelse för jordbruket på brukningsenheten eller för natur- och kulturmiljön.

Exempel på verksamheter som innebär att jordbruksmark tas ur jordbruksproduktion och därför ska föregås av en anmälan till Länsstyrelsen är:

- Plantering av skog på åker, ängs- eller betesmark.
- Plantering av energiskog, julgranar, andra jordbruksgrödor samt annan nyodling eller kultivering i ängs- eller betesmark.
- Exploatering av åker, ängs- eller betesmark för byggnation av hus eller anläggning av parkeringsplatser, vägar med mera – om inte åtgärden omfattas av detaljplan och då provas i särskild ordning.

Energiskog (salix, poppel, hybridasp) och julgranar som planteras på åkermark räknas som jordbruksgrödor och innebär därför inte att marken tas ur jordbruksproduktion. Sådan plantering behöver därmed inte anmälas enligt 12 kap. 9 § miljöbalken. Planteringen innebär däremot en väsentlig ändring av naturmiljön och landskapsbilden kan påverkas negativt. Åtgärden ska därför anmälas för samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken.

Länsstyrelsen i Kronobergs län handlägger årligen ett tjugotal anmälningar inom denna ärendekategori.

Lagrum

Den som har underrättat Länsstyrelsen om att jordbruksmark ska tas ur jordbruksproduktion anses enligt 6 § 2 stycket förordning (1998:904) om anmälan för samråd även ha gjort en anmälan för samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken för den verksamhet för vilken marken planeras tas i anspråk. Om en inkommen anmälan om att ta jordbruksmark ur jordbruksproduktion innebär en väsentlig ändring av naturmiljön ska den även hanteras som ett samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken.

Enligt 12 kap. 6 § fjärde stycket miljöbalken får Länsstyrelsen förelägga den anmälningskyldige att vidta de åtgärder som behövs för att begränsa eller motverka skada på naturmiljön. Om sådana åtgärder inte är tillräckliga och det är nödvändigt för skyddet av naturmiljön, får myndigheten förbjuda verksamheten.

Enligt 26 kap. 9 § miljöbalken får en tillsynsmyndighet i det enskilda fallet besluta om de förelägganden och förbud som behövs för att denna balk samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av balken ska följas. Mer ingripande åtgärder än vad som behövs i det enskilda fallet får inte tillgripas.

Domar

I Mark- och miljööverdomstolens dom M 4980-12 förbjuds granfröplantering eftersom det skulle påverka den fridlysta kornknarrens häckningsplats negativt. Det var inte möjligt att förelägga om tillräckliga försiktighetsåtgärder trots att kornknarren har en god utbredning i Uppland. Ur domen:

- Frågan i målet är om förbudet varit nödvändigt för skyddet av naturmiljön. Vid den bedömningen måste hänsyn tas till kornknarrens bevarandestatus och artens behov av skyddsåtgärder. Vidare måste det allmänna intresset av att bevara lämpliga miljöer för kornknarren vägas mot bolagets enskilda intresse av att få anlägga en granfröplantage.

I Förvaltningsrättens dom M 3657-14 förbjöds plantering av hybridasp alternativt salix på ett område med fornlämningar i form av boplatzlämningar. Däremot tilläts plantering inom den del av området som benämns ”fornlämningsområde”.

I Mark- och miljödomstolens dom M 4938-16 förbjöds plantering av en jordbruksmark med blåsippa, gullviva och backsippa med hänsyn till artskyddsförordningen.

I Mark- och miljödomstolens dom M 5141-16 förbjöds plantering närmare åkerholmar än 10 meter med hänsyn till det generella biotopskyddet.

I Mark- och miljödomstolens dom M 2087-11 förbjöds nedläggning av jordbruksmark för att plantera skog. Förändringen skulle enligt mark- och miljödomstolen innebära en väsentlig ändring av naturmiljön. Den aktuella jordbruksmarken låg inom flera riksintressen samt gränsar delvis till ett naturreservat och Natura 2000-område.

I Mark- och miljödomstolens dom M-4582-17 förbjöds plantering av gran med hänsyn till att åkermarken vid granplantering skulle bli permanent obrukbar som åkermark. Dessutom förbjöds all plantering inom ett skyddsavstånd av 5 meter i anslutning till stenmurar i området med hänvisning till det generella biotopskyddet samt artskyddsförordningen då större vattensalamander och lövgroda noterats i närområdet.

I ett rättsfall från mark- och miljööverdomstolen (MÖD 2019-03-07 i mål M 4255-18) ställs frågan om det vid en prövning enligt 12 kap. 6 § miljöbalken är möjligt att ta hänsyn till ett områdes kulturmiljövärden. Slutsatsen är att det i framtagna av 12 kap. 6 § framhålls att natur- och kulturvärden ofta hör ihop och att samrådsmyndigheten bör underrätta den myndighet som ansvarar för kulturmiljöfrågor om den finner att en verksamhet eller åtgärd kan komma att skada även kulturvärden.

Vid en anmälan om att ta jordbruksmark ur produktion anses man samtidigt ha gjort ett samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken vilket innebär att länsstyrelsen kan meddela de förbud eller förelägganden som behövs med hänsyn till kultur- eller naturmiljön.

Mark- och miljödomstolen har i en dom prövat länsstyrelsens beslut om att förbjuda anläggande av en grusad yta på brukningsvärd jordbruksmark med hänvisning till att det skulle strida mot 3 kap. 4 § miljöbalken (MMD 2019-02-19 mål M 3773-18). Domstolen anser att anläggandet av den grusade ytan och dess tilltänkta användning inte utgör ett väsentligt samhällsintresse enligt 3 kap. 4 § miljöbalken. Domstolen delar länsstyrelsens bedömning att det allmänna intresset av att bevara den aktuella jordbruksmarken väger tyngre än den enskildes intresse av att använda den som uppställningsplats. Mark- och miljödomstolens resonemang innebär att även länsstyrelsen kan ta hänsyn till 3 kap. 4 § miljöbalken vid en ansökan om att ta jordbruksmark ur produktion.

Bedömningsgrunder

Det är vanligt att de områden som anmäls inom denna ärendekategori har vikande hävd och att hävdintensiteten successivt minskat över tid. För både åker- och betesmark innebär vikande hävd initialt att blommande kärlväxter ökar, vilket också resulterar i ett större antal blombesökande insekter. Inom gräsmarksekologin benämns detta tillstånd *"älskelig fas"*, vilken efterhand övergår i igenväxning med minskade floravärden som följd, om inte en störning som hejdar igenväxningen inträffar.

Fältbesök inom anmälda områden i länet har visat att många av områdena befinner sig i en älskelig fas med en rik blomning och myllrande insektsliv. Utifrån denna kunskap är det bäst att fältbesöka markerna under juni-juli om det inte finns tydlig information om att naturvärden saknas, till exempel genom att området nyligen plöjts. På magra marker kan floravärden snabbt uppstå även på åkermark genom att arter som till exempel åkervädd och sommarfibbla expanderar några säsonger efter att åkerbruket upphört.

Naturvårdsverket ger på sin hemsida vägledning till vilka aspekter som bör beaktas vid trädplantering på olika typer av jordbruksmark.

Trädplantering på åkermark

Vid bedömning av en anmälan bör bland annat följande aspekter beaktas:

- Hur ser landskapet ut i övrigt?
- Hur är arronderingen?
- Är det ont om jordbruksmark i området?
- Handlar det om små jordbruksmarker i ett mosaiklandskap med mycket skog?
- Är åkerjorden produktiv och av mycket god kvalitet?
- Handlar det om mark som har varit öppen åkermark i flera århundraden?
- Försvinner öppna marker successivt?

- Finns det dokumenterade naturvärden, till exempel i form av fridlysta eller hotade arter? Det kan motivera ett förbud (se Domar på sidan 41).
- Berörs området av Natura 2000-bestämmelser eller formellt skydd?
- Finns det generellt skyddade biotoper som mister sitt skydd?
- Ligger marken inom riksintresse för naturvärden, kulturmiljön eller friluftslivet?
- Påverkas landskapsbilden negativt?
- Kan småvatten och vattendrag/diken bli negativt påverkade?
- Finns det risk för negativa beskuggningseffekter?
- Träffas åtgärden av förbudet i strandskyddslagstiftningen?

Beslutet ska motiveras tydligt. Om skogsplantering bedöms lämpligt bör följande övervägas:

- Förelägg om plantering av lövträd om det är mer lämpligt än barrträd i området.
- Förelägg om skyddsavstånd till skyddade biotoper, brynzoner, vattendrag ed mera – minst fem meter, helst 20–30 meter vid biotopskyddsområden och vattendrag med mera
- Enligt 7 kap. 22 § Skogsstyrelsens föreskrifter (SKSFS 2011:7) och allmänna råd till Skogsvårdslagen ska en skyddszon utmed sjöar, vattendrag, kulturmiljöer och öppen jordbruksmark lämnas oplanterad eller planteras med lövträd vid skogsplantering på nedlagd jordbruksmark.
- Om det behövs så mycket skyddszoner att det inte finns tillräckligt med bruksbar mark kvar som följd av ett föreläggande kan inskränkningarna närma sig ett förbud. Överväg då att istället förbjuda åtgärden.
- Naturlig igenväxning kan i vissa fall vara bättre för miljön och landskapet än plantering av barrträd.

Trädplantering på betesmark

Vid bedömning av en anmälan bör bland annat följande aspekter beaktas:

- Antalet naturliga ängs- och betesmarker har minskat kraftigt och har därför generellt sett ett högt bevarandevärde.
- Finns det dokumenterade naturvärden, till exempel i form av fridlysta eller hotade arter? Kommer dessa att skadas?
- Finns det förutsättningar för fortsatt bete eller slåtter?
- Är det ont om jordbruksmark i området?
- Handlar det om små jordbruksmarker i ett mosaiklandskap med mycket skog?
- Försviner öppna marker successivt?
- Berörs området av Natura 2000-bestämmelser eller formellt skydd?
- Ligger marken inom riksintresse för naturvärden, kulturmiljön eller friluftslivet?
- Hur ser landskapet ut i övrigt?
- Påverkas landskapsbilden negativt?
- Finns det en bevarandeplan?
- Fungerar den gröna infrastrukturen? Finns det till exempel spridningskorridorer för växt- och djurliv?
- Finns det planer på formellt skydd?

Förbud

Bedömning av naturvärden på plats bör helst göras under juni–juli. Om ärendet inkommit vid en tidpunkt som omöjliggör fältbesök vid denna tid inom 8 månader kan ett särskilt beslut om att uppskjuta åtgärden skrivas.

En bedömning av förutsättningarna för fortsatt brukande i byn/bygden ska alltid göras i varje enskilt ärende. Om området utgör en viktig del av den gröna infrastrukturen för gräsmarker i trakten bör förbud övervägas.

Exploatering genom bebyggelse

Ska man anmäla till länsstyrelsen (att man tar jordbruksmark ur produktion) om man vill bygga ett hus eller tar plan- och bygglagen över?

Av 12 kap. 9 § miljöbalken följer: Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att jordbruksmark får tas ur jordbruksproduktion först efter anmälan till länsstyrelsen, om inte åtgärden är av ringa betydelse för jordbruket på brukningsenheten eller för natur- och kulturmiljön.

Första stycket gäller inte om marken tas i anspråk för verksamhet vars tillåtlighet har prövats i särskild ordning.

Att pröva ett bygglov enligt plan- och bygglagen anses att pröva frågan i särskild ordning. Detta betyder att plan- och bygglagen tar över. Med tanke på att man i plan- och bygglagen ska ta hänsyn till bestämmelsen i 3 kap. 4 § miljöbalken om brukningsvärd jordbruksmark så blir en anmälan om att ta marken ur produktion överflödig.

FOTO: MOSTPHOTOS, THOMAS TRANÅKER.

Att skapa ny jordbruksmark

Om man istället för att ta jordbruksmark ur produktion vill skapa ny jordbruksmark finns det flera olika varianter och olika lagstiftning som påverkar.

Uppodling av annan mark än jordbruksmark

Uppodling av annan mark än jordbruksmark för produktion av foder, livsmedel eller annan liknande jordbruksproduktion ska anmälas till kommunen. Enligt 2 kap. 4 § miljöprövningsförordningen (2013:251)³⁷⁾. Markägaren är enligt skogsvårdslagen skyldig att underrätta skogsstyrelsen om avverkning av skog kommer att ske.

Betesmark till åkermark

Enligt jordbruksverkets föreskrifter (2020:2) om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket får nyodling eller kultivering av betesmark inte ske om natur- eller kulturvärden kan skadas av åtgärden. Om det finns särskilda skäl får Länsstyrelsen besluta om undantag från bestämmelserna.

Natur- eller kulturvärden som skulle kunna skadas skulle till exempel kunna vara, stenmurar, odlingsrösen, träd- och buskar präglade av jordbruksmarkens skötsel eller skyddsvärd flora för att nämna några saker. Att ta bort generellt biotopskyddade element som till exempel stenmurar och odlingsrösen skulle också kräva biotopskyddsdispens.

Skogsmark till betesmark

Ska samrådas med Länsstyrelsen enligt 12 kapitlet 6 § miljöbalken eftersom det inte är en skogsbruksåtgärd och görs smidigast genom att skicka in en avverkningsanmälan via Skogsstyrelsens system. Anmälan skickas då automatiskt vidare till Länsstyrelsen. Det går även att skicka in en samrådsanmälan direkt till Länsstyrelsen.

³⁷⁾ https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/_sfs-2013-251/

REFERENSER

- Agenda 2030 (2017) FN:s globala hållbarhetsmål, www.globalamalen.se
- Jordbruksverket (2013) Väsentligt samhällsintresse?
Jordbruksmarken i kommunernas fysiska planering. Rapport 2013:35
- Jordbruksverket (2015) Jordbruksmarkens värden. Artikelnr: OVR362
- Jordbruksverket (2015) Kommunernas möjligheter att bevara och utveckla jordbruksmarkens värde. Artikelnr: OVR357
- Jordbruksverket (2017) Exploatering av jordbruksmark 2011–2015. Rapport 2017:5
- Jordbruksverket (2018) Jordbruksmarkens värden, ett miljömålsrådsprojekt.
Regeringsuppdrag att redovisa miljömålsprojekt om exploatering av jordbruksmark.
Dnr .4.1.17-07429/2018
- Jordbruksverkets statistikdatabas (2019) Arealer, åkerarealens användning efter kommun och gröda, hektar 1981-2019 och betesarealen användning efter kommun och gröda 2003-2019.
<http://statistik.sjv.se/PXWeb/pxweb/sv/Jordbruksverkets%20statistikdatabas/?rx-id=5adf4929-f548-4f27-9bc9-78e127837625>
- Jordbruksverket (2019) Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin.
Rapport 2019:9
- Jordbruksverket (2019) Ett rikt odlingslandskap – Fördjupad utvärdering.
Rapport 2018:31
- Kungliga skogs- och lantbruksakademin (2012) Jorden vi ärvde, den svenska åkermarken i ett hållbarhetsperspektiv. Tidskrift nr 6 2012
- Larsson, A. och Germundsson, L. (2012) Mål och metoder för hushållning med god jordbruksmark inom kommunal planering, LTJ – fakultetens faktablad 2012:8
- Länsstyrelsen i Norrbotten (2019) Planeringsunderlag för brukningsvärd jordbruksmark i Norrbotten.
- Länsstyrelsen i Jämtland (2014) Jordbruksmarken naturresurs att förvalta.
Länsstyrelsens grundsyn kring jordbruksmarken i länet.
- Länsstyrelsen i Kronoberg (1993) Ängs – och hagmarker i Kronobergs län.
Miljövårdsenheten
- Länsstyrelsen i Kronoberg (1998) Kronobergs natur, naturvårdsprogram för Kronobergs län Inventeringsdel. Risbergs Tryckeri AB: Uddevalla

Länsstyrelsen i Kronoberg, Region Kronoberg och LRF (2016) Kronobergs livsmedelsstrategi

Länsstyrelsen i Kronoberg (2016) Stöd i miljömålsarbetet,
<https://www.lansstyrelsen.se/kronoberg/stat-och-kommun/miljo/miljomal/stod-i-miljo-malsarbetet.html#0>

Länsstyrelsen i Kronoberg (2019) Regionala årlig uppföljning av miljö kvalitet.
<https://www.lansstyrelsen.se/kronoberg/stat-och-kommun/natur/gron-infrastruktur.html#0smålen år 2018>

Länsstyrelsen i Kronoberg (2018), Regional handlingsplan för grön infrastruktur.
<https://www.lansstyrelsen.se/kronoberg/stat-och-kommun/natur/gron-infrastruktur.html#0>

Naturvårdsverket (2020) Biotopskyddsområden.
<http://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/Biotopskyddsomraden/>

Näringsdepartementet (2017) En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet. Proposition 2016/17:104

Riksantikvarieämbetet (1998) Agrarhistorisk landskapsanalys Kronobergs län

Riksantikvarieämbetet (2018) Riksintressen för kulturmiljövården – Kronobergs län (G)

SCB (2016), Sysselsättning i jordbruket
https://www.scb.se/contentassets/106cdea136d34e61a545a022a3aa98cb/jo0401_2016a01_sm_jo30sm1701.pdf

SCB (2018) Jordbruksmarkens användning, http://www.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/Amnesomraden/Statistik,%20fakta/Arealer/JO10/JO10SM1802/JO10SM1802_kommentarer.htm

SCB (2018) Jordbruksstatistik sammanställning med data om livsmedel – tabeller.
https://www.scb.se/contentassets/0a1612046e24433ebbdcea80aceb8ae0/jo1901_2017a01_br_jo02br1801.pdf

SCB (2019) Markanvändningen i Sverige, sjunde utgåvan

Solbär, L. (2011). Nyodling i Sverige under 2000-talet. Förekomst och orsaker - en preliminär analys. (Rapporter och notiser / Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi vid Lunds universitet; Vol. 172). Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet.

